

Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Uygulanan Dil Politikalarına Yönelik Liberal Bir Eleştiri¹

A Liberal Critique of the Language Policies Implemented during the Early Republican Period (1923-1950)

Zeynep ŞAHİN²

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Erken Cumhuriyet döneminde farklı liberal algılayışlara sahip entelektüellerin toplandığı Hür Fikirler Cemiyeti'nin (HFYC) yayım organı olan "Hür Fikirler" mecmuasının dönem itibarıyla dil meselesine yönelik dillendirdiği yaklaşımın, yapılan eleştiriler ve sunulan öneriler dikkate alınarak ortaya çıkarılmasıdır.

Tasarım/Yöntem: Araştırmada mecmuada yayımlanan tercüme ile telif eserlerden meydana gelen seksen dokuz makale, yayımlanan beş beyanname, iç ve dış haberlerden oluşan yetmiş beş yazı, cemiyete ait beş haber dizisi, iktibas (aktarma) başlığı altında yayımlanan on bir yazı içerik analizi yöntemi kullanılmak suretiyle incelenmiştir.

Bulgular: Mecmuada dile bakış açısının "hürriyet/özgürlük" meselesi, özellikle fikir, söz ve vatandaşlık hürriyeti/özgürlüğü-, özelinde vurgulandığı, dilin doğal gelişimi sürecinde kendiliğinden gerçekleşmesi ve dilde sadeleştirme bu yönde olması, herhangi bir otoritenin emirleri doğrultusunda yapılmaması gerektiğinin savunulduğu görülmüştür. Böylece klasik liberal yaklaşımın "negatif özgürlük" anlayışının dil meselesine yönelik bakış açısını tayin ettiği tespit edilmiştir. Önerilen çözüm ise dilci ve edebiyatçılardan meydana gelecek bir "dil akademisi" kurulması yönünde olmuş, Türk Dil Kurumunun dile yönelik politika ve uygulamalarından hoşnut olmayanların savunduğu bu yaklaşımın mecmuada kabul gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Sınırlılıklar: Çalışmada Tanzimat'tan çok partili hayata geçiş dönemi dâhil Türkiye'de yapılan dil politikalarının ve tartışmalarının kısa tarihsel izdüşümü verilmiş, sadece "Hür Fikirler" mecmuasındaki yansımaları analiz edilmiştir.

Özgünlük/Değer: Dönemin liberallerinin yazılarını kaleme aldığı "Hür Fikirler" mecmuasının Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1950) Türk dili özelinde alınan kararlara ve uygulanan politikalara yönelik bakış açısı ortaya çıkarılarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Türkiye'de Dil Tartışmaları, Türkiye'de Liberal Düşünce, Hür Fikirler Mecmuası

Abstract

Purpose: The aim of this research is to reveal the approach expressed by the magazine "Hür Fikirler", the publication organ of Society for Spreading Free Ideas/Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC), where intellectuals with different liberal perceptions gathered during the early Republican period, to the language issue by taking into account the criticisms and suggestions made.

Design/Methodology: In the research, eighty-nine articles consisting of translated and copyrighted works published in the magazine, five published declarations, seventy-five articles consisting of internal and external news, five news series belonging to the society, eleven articles published under the title of citation (transmission) were examined using the content analysis method.

Findings: It has been seen that the point of view of language in the magazine emphasizes the issue of "freedom", especially freedom of opinion, speech and citizenship, it is argued that it should happen spontaneously during the natural development of the language, simplification in the language should be in this direction and should not be done in accordance with the orders of any authority. Thus, it has been determined that the classical liberal approach determines the perspective of the "negative freedom" understanding towards the language issue. The proposed solution was in the direction of establishing a "language academy" consisting of linguists and literati, and it was concluded that this approach, advocated by those who are dissatisfied with the Turkish Language Institution's language-oriented policies and practices, was accepted in the magazine.

Limitations: In the study, a short historical projection of the language policies and discussions conducted in Turkey, including the transition period from Tanzimat to multi-party life, was given, and only their reflections in the "Hür Fikirler" magazine were analyzed.

Originality/Value: It is aimed to contribute to the literature by revealing the perspective of the "Hür Fikirler" magazine, where the liberals of the period wrote their articles, regarding the decisions taken and policies implemented specifically for Turkish during the Early Republic period (1923-1950).

Keywords: Liberalism, Language Discussions in Türkiye, Liberal Thought in Türkiye, Hür Fikirler Magazine

¹ Bu çalışmada içerik analizi kısmının oluşturulmasında yazara ait (2022) "Çok Partili Demokratik Siyasal Hayata Geçiş Döneminde Türkiye'de Liberal Düşünce ve Hür Fikirler Mecmuası" adlı yayınlanmamış doktora tezinde "Dilde Tasfiye Hareketine Muhalefet: Konuşma ve Yazma Hürriyeti/Özgürlüğü" olarak yer alan üçüncü derecedeki alt başlıktaki bilgilerden yararlanılmıştır.

² Dr., zeynepbassahin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6013-5888.

1. Giriş

*“Hür Fikirler Yayma Cemiyetinde birleşmiş olanlar ...
insan ve vatandaş hürriyetini telkin etmeğe ve korumağa çalışmak maksadiyle
bir araya gelmiş münevverlerdir.
...hürriyeti ihlâl eder mahiyette olduklarını gördükleri bütün hareketlere karşı olduğu gibi
bugünkü dil inkılâbı hareketine karşı durmağa da vazife bilmişlerdir”
(Yörük, 1949: 213).*

“Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC)” çok partili demokratik hayata geçiş döneminde liberal değerleri sahiplenen entelektüellerin bir çatı altında toplandığı bir sivil toplum kuruluşudur. Cemiyet çıkarmış olduğu “Hür Fikirler” mecmuasıyla yürüttükleri sivil muhalefetlerini basım yayım mecrasına taşımışlardır. Mecmuanın sayfalarına yansıyan temel eleştirilerden biri de her dönem tazeliğini korumuş olan “dil meselesi” olmuştur.

Türkiye’de dil meselesinin arka planı Tanzimat döneminden daha geriye götürülmekte; fakat özellikle bu dönemde dil meselesi daha yoğun ve sistematik bir şekilde tartışılmaya başlandığı savunulmaktadır. Söz konusu dönemde yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuş, Türkçenin resmi dil olduğu anayasada belirtilmiştir. Meşrutiyet döneminde ise “dilde sadeleştirme/özleştirme” tartışmaları dil meselesinin özünü teşkil etmiştir. Dile girmiş olan bütün yabancı kelimelerin atılmak suretiyle Türkçe karşılıklarının ikame edilmesi yönündeki anlayış yaygın olarak savunulmuştur. Milliyetçi Türklerin kurduğu ilk örgütlü hareket olan Türk Derneği’nin ise farklı dil tutumlarına sahip olması sadeleşme mi yoksa tasfiyecilik mi olduğunun net olarak anlaşılmasına ve söz konusu belirsizliğin derneğin kısa sürede dağılmasını neden olmuştur. Ağdalı bir dil kullanmayı tercih eden, sadeleşme çabalarını küçümseyen Servet-i Fünûn ile ölçülü bir dil anlayışını önceleyerek Türkçeyi tek dil kabul eden Yeni Lisan hareketi dil tartışmalarının odağında yer almıştır.

Dil tartışmaları Kurtuluş Savaşı yılları boyunca rafa kalksa da erken Cumhuriyet döneminde aynı canlılıkla tartışılmaya devam etmiştir. 1928 yılında yeni Türk alfabesinin kabulü ile medeniyet değiştirme eksenli yeni tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların temeli ise 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dili Araştırmaları Kurumu/Türk Dil Kurumu) vasıtasıyla gerçekleşmiş, uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk döneminde ilki 1931, diğerleri 1934 ve 1936 yılında yapılan dil kurultaylarında Türk Dil Kurumuna devletçe verilen destek sürmüştür. 1936-1938 yılları arasında ise tasfiyeciliğin önlenemez boyuta ulaşması Güneş Dil Teorisi ile aşılmaya çalışılmıştır. Atatürk’ün ölümü sonrası cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü döneminde, 1940-1950 yıllarını içine alan zaman diliminde, dilde yeni bir aşırılık dönemi başlamıştır. Bu dönemde de anayasada, resmi yazışmalarda, eğitimde, kültürde ve pek çok alanda dile yönelik on yıl süren bir tasfiye süreci yaşanmıştır. En çok tartışılan ise anayasanın diline devlet müdahalesi olmuştur. Söz konusu dönemde Türk Dil Kurumu resmi bir devlet organı gibi tasarlanmış, dille ilgili karar ve uygulamalarda hükümetle uyum içinde yol almıştır. 1946 yılında gerçekleşen seçim sonrası yapılan Altıncı Dil Kurultayı’nda ise muhalif seslerin eleştirilerinin dikkate alındığı ifade edilmelidir. Bu dönemde Türk Dil Kurumuna yönelik ilk örgütlü muhalefet Muallimler Birliği ve düzenlediği Dil Kongrelerinde kendini göstermiştir. Ayrıca ilk liberal sivil teşekkül kabul edilen Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti hem yayımladığı beyanname hem de çıkardığı mecmua ile bu dönemdeki dil meselesine yönelik liberal anlayışa sahip entelektüellerin tutumunu yansıtmıştır.

“Hür Fikirler” mecmuası Ahmet Emin Yalman ile Ali Fuat Başgil’in ortak çalışmalarının bir ürünü olarak Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin “başlıca hizmet ve faaliyet organı” olarak ve yayımlanan beyanname kabul gören “gaye ve esaslar dairesinde” (Başgil, 1948: 3) çıkartılmıştır. 1948 yılından itibaren yayımladığı on bir sayıyla dönemin liberallerini tek bir çatı altında toplamayı başaran mecmua, “ortak bir felsefi” zemin oluşturma açısından tarihi bir misyon yerine getirmiştir. Dönemin önemli meseleleri burada tartışılmış, çözüm önerileri okuyucularıyla buluşturulmuştur. Bunlardan sadece biri olan “dil meselesi” mecmuanın sayfalarında yerini almıştır. Mecmuanın beşinci sayısı tamamen bu meseleye ayrılırken konuyla ilgili bir beyanname yayımlanmıştır. Bunlar

incelendiğinde klasik liberal öğretinin savunduğu “negatif özgürlük” anlayışının mecmua sayfalarına sinmiş olduğu görölmektedir.

“Özgürlük” kavramı, liberal düşünce geleneğinde üzerinde önemle durulan değerlerden bir tanesidir. Liberalizm ister düşünce isterse de eylem alanında olsun özgürlük mücadelesinin bir ürünüdür. İlk olarak feodal düzen ile Skolastik düşünceye daha sonra mutlak monarşiye yönelik savaşım sonucu özgürlükçü bir teori olarak gün yüzüne çıkmış, gelişimini de bu yönde sürdürmüştür. Locke’la başlayan Hayek’e kadar uzanan çizgide ve liberalizmin bütün türlerinde özgürlük temel değerlerden biri olmuştur (Elma, 1996: 18). Klasik liberalizmin savunduğu “negatif özgürlük” anlayışı; bireyin herhangi bir müdahaleyle karşılaşmadan bağımsız hareket etmesi, kendi haline bırakılarak tercihleri doğrultusunda davranması gerektiği ön kabulüne dayanmaktadır (Heywood, 2014: 46). Sosyal liberaller ise “pozitif özgürlük” anlayışını kavramsallaştırmış, Berlin’in ifadeleriyle “kişinin kendisinin efendisi olması ve özerklik” (Heywood, 2014: 49) şeklinde tanımlamışlardır. Özgürlüğün entelektüel geleneği incelendiğinde bugünkü manada ilk defa Antik Yunan’da ortaya çıkmış, bu dönem eserleriyle Roma’ya ardından Avrupa ve Amerika’ya taşınmıştır. Fakat Kıta Avrupası ile Anglo Sakson gelenekte farklı özgürlük yaklaşımın benimsendiği ifade edilmelidir. Bu durumun oluşmasında “akıl” ekseninde ortaya atılan düşünceler etkili olmuştur (Yayla, 2015: 173-174).

17. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar hâkimiyetini sürdüren klasik liberalizm, 20. yüzyılın başlarından itibaren önemini yitirmeye başlamıştır. Liberalizmin tarihsel olarak yaklaşık dört yüzyıllık döngüsü içinde ilk krizi/bunalımı, sanayi sonrasında işçi sınıfının hak mücadelesi sonucu yaşanan bunalımlar ve bu sürecin diğer toplumsal kesimleri içine alarak büyümesiyle başlamıştır. Kısaca 19. yüzyıl içerisinde meydana gelen gelişmeler, 20. yüzyılda liberalizmden uzaklaşılması sonucunu doğurmuştur. Liberalizm devletçi-toplumcu akımlara karşı mücadelesini 20. yüzyıla kadar sürdürmeyi başarmıştır. Fakat Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu toplumsal ve ekonomik bunalımlar, 1929 ekonomik krizin getirdikleri ve faşizm tecrübeleri sosyal liberalizmin devlet müdahaleciliği anlayışını kuvvetlendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bir tarafta komünizmi diğer yanda demokratik liberal değerleri benimseyen iki kutuplu bir dünya meydana gelerek 1980’lerin sonuna değin sürecek Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Bu süreçte Türkiye demokratik değerleri benimsemiş, bu yönde kararlar almıştır. Türkiye’de unutulmaya yüz tutmuş olan bir kavram da tekrardan görünür hale gelmiştir: “Sivil Toplum”. Bu dönemde farklı liberalleri etrafında toplayan “Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti” ve çıkarmış olduğu “Hür Fikirler” mecmuasıyla “sivil muhalefetin” bir örneğini teşkil etmiştir.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, “Hür Fikirler” mecmuası etrafında toplanan liberallerin dönem itibarıyla dil meselesine yönelik sahiplendiği yaklaşımın ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaca ulaşmak üzere mecmuada yayımlanan tercüme ile telif eserlerden meydana gelen seksen dokuz makale, yayımlanan beş beyanname, iç ve diş haberlerden oluşan yetmiş beş yazı, cemiyete ait beş haber dizisi, iktibas (aktarma) başlığı altında yayımlanan on bir yazı titizlikle incelemiştir. Bu doğrultuda çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi, “sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelimine dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür” (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 21). Çalışma metninin akış kurgusunda ilk olarak dil meselesinin dayandığı tarihsel arka plan “Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemi” esas alınarak aktarılmaya çalışılmıştır. Sonrasında mecmuada yer alan dil meselesini yönelik makaleler, içerik analizi yöntemi doğrultusunda incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise mecmuanın dil meselesine bakış açısı eleştiriler ve sunulan öneriler dikkate alınarak ortaya çıkarılmaya gayret edilmiş, böylece literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

2. MODERN DÖNEM DİL TARTIşMALARININ KISA TARİHSEL SEYRİ

Dilde sadeleştirme düşüncesi genel kabule göre Tanzimat dönemiyle başlatılmaktadır.³ Fakat tarihsel olarak arka planı daha gerilere⁴ götürölmektedir (Levend, 1960: 8; şavkay, 2002: 26-27).

³ Örneğin Korkmaz (2023: 750), Osmanlıcanın 16. ila 19. yüzyıl arasında Arapça, Farsça ve Türkçenin birleşmesinden oluşmuş ağır yapısının Tanzimat döneminde dilde sadeleştirme hareketinin doğmasına neden olduğunu belirtmektedir.

Osmanlı Devleti'nde "millet sistemi" toplumsal yapının temelini oluşturmuştur. Fransız İhtilali'nin ardından yayılmaya başlayan "milliyetçilik" düşüncesinin özellikle Balkan topraklarındaki gayri Müslim tebaa üzerinde etkisinden duyulan endişe, dönemin yöneticilerini ve aydınlarını kurtarıcı bir kimlik arayışı içerisine sokmuştur (Durgun, 2014: 7). "Osmanlılık" düşüncesi böyle bir sürecin ürünü olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin siyasi ve yasal temelini hem Tanzimat Fermanı hem de Kanuni Esasi (Durgun, 2014: 149) oluşturmuştur. Bir taraftan Osmanlılık siyaseti güdülürken diğer yandan yazılan ve konuşulan dili nitelendirmek amacıyla "Osmanlıca" ifadesi kullanılmıştır (Sadoğlu, 2010: 62).

13. yüzyılın sonu itibarıyla kullanılmaya başlayan "Osmanlıca" (Akün, 1994: 389), 19. yüzyıla gelindiğinde ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu dönemde modern dil tartışmaları sonucunda İstanbul ağzı "Osmanlıca" olarak nitelendirilmiştir (Yasa, 2014: 61). Korkmaz (2023: 768) Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçteki dil özelindeki görüşleri; Osmanlıca'yı savunanlar (Fesahatçılar/Osmanlıcacılar), Osmanlıca temelinde sadeleşmeyi talep edenler ile bütün yabancı kelimelerin atılmasını dillendirenler (Tasfiyeciler) olmak üzere üç gruba ayırmıştır. "Fesahatçılar/Osmanlıcacılar", Osmanlı yazı dilinin gelişmişliği ile Osmanlı kültürünü yansıtan mükemmeliyetçiliğini savunarak sadeleşme hareketine karşı çıkmışlardır. "Sadeleşmeyi savunanlar", Osmanlıca'nın Osmanlı toplumunun tümünün ihtiyaçlarına cevap veren ortak dili olmadığı, hâkim aydın zümrenin dilini yansıttığı, halkın dili ile yazı dili arasındaki uçurum oluşturduğu yönünde görüşler beyan etmişlerdir. "Tasfiyeciler"⁵ ise sadeleşmeyle yetinmeyip Osmanlıca'dan bütün Arapça, Farsça Fransızca gibi yabancı kelimelerin atılıp Türkçe kelimelerin kullanılması gerektiği hususunda birleşmişlerdir.

Tanzimat döneminde "dilde sadeleştirme" fikri Reşid Paşa, Cevdet Paşa, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal, Şemseddin Sami, Münif Paşa gibi düşünürlerce dillendirilmiştir. Bu dönemde yazı dilinin sadeleştirilmesi, devlet dili, gazete, okul, fen kitaplarının Türkçeleştirilmesi en önemli konuları oluşturmuştur (Korkmaz, 2023: 745). Kullanılan alfabenin ifade noktasında Türkçeyi yansıtmakta yetersizliğinin okuma ve yazmada zorluğa neden olduğu savunulmuştur. Söz konusu sorunun üstesinden gelinmesi amacıyla tekliflerde bulunulmuş⁶ (Erat, 2002: 154), "en sade Osmanlıca" ölçütü kabul görmüştür (Korkmaz, 2023: 745). Yazı diline yönelik sadeleştirme çabalarına dair ilk girişimlerle özdeşleştirilen Reşid Paşa, gündelik dilde kullanılmayan ağıdalı kelimelerle eser verenleri tenkit etmiş, bunları halkın seviyesine inememekle suçlamıştır (Levend, 1960: 81). Namık Kemal ise dili siyasi bütünleşme aracı olarak görmüş, yaygın olarak kullanılan Arapça-Farsça sözlükler dışındakilerin terk edilmesi, ayrıca dilin kurallarının tekrardan düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Sadoğlu, 2010: 78). O, divan edebiyatının ağıdalı dilini tenkit ederek yerli olmadığını belirtmiş, halk tarafından anlaşılabilir sade bir dilin tercih edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Kaplan vd., 1993: 185-186). Ziya Paşa, taşra halkının ve İstanbul ahalisinin kullandığı dilin esas alınması gerektiğinin; böylece devlet-toplum arasındaki iletişim kopukluğun ortadan kaldırılmasının önemine dikkati çekmiştir (Şavkay, 2002: 29). Ayrıca Farsça ve Arapçanın yalnızca dilde değil düşünce dünyamızda da millet olarak hâkim hale geldiğini dillendirmiştir. Ali Suavi, "Muhbir" gazetesinde benzer şekilde İstanbul ağzının esas alınması gerektiğini dillendirerek ağıdalı sözcükler yerine halk tarafından anlaşılabilir olanların tercih edilmesini salık vermiştir. Başka dillerden Türkçeye geçmiş olan sözcüklerin tasfiye edilmesi yerine mevcut dilbilgisi yapısına uyarlanması gerektiğini savunmuştur (Kaplan vd., 1993: 46-580).⁷ Meşrutiyet döneminde, dilde sadeleştirme

⁴ Coşar (2002: 106), Tanzimat döneme gelinceye kadar dil hareketlerini; Karamanlı Mehmet Bey'de resmi, Âşık Paşa'da hissi, Kaşgarlı Mahmut'ta ilmi ile 16. yüzyılda görülen Türki-i Basit hareketi olarak sıralamış ve bunların devirlerinde yeterince yankı bulamadıklarını belirtmiştir.

⁵ Tanzimat döneminde "en sade Osmanlıca" savunusuna karşı çıkarak dilde Türkçülük görüşünü benimseyenlerin başında Şemseddin Sami gelmektedir. Onun "Lisân-ı Türkî ve Osmanî" başlıklı broşüründen dil, millet ve tarihi şartlarına bağlı bir dilcilik anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Korkmaz, 2023: 745).

⁶ Yılmaz (2013: 10), ilk kez 1851 yılında Ahmet Cevdet Paşa'nın Arap alfabesinin Türkçedeki tüm seslerin karşılanması noktasında yetersizliğinden bahsederek çözüm bulunması gerektiğini dillendirdiğini belirtmiştir. Yine 1862 tarihinde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kurucusu Münif Paşa'nın Arap alfabesinin kullanım zorluğundan, matbaa sistemine uygunsuz oluşundan söz ettiğini aktarmıştır.

⁷ Tanzimat döneminde yayımlanan eserler Türk dili konusunda sonraki yüzyılda gerçekleştirilecek olan çalışmalara bir nevi ışık tutmuştur. Bunlar; Şinasi'nin "*Durûb-ı Emsâl-ı Osmaniyye*"si, Namık Kemal'in "*Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir*" ile Ziya Paşa'nın "*Şiir ve İnşa*" adlı makalesi, Ali Suavi'nin gazete dili, Şemseddin Sami'nin

tartışmaları gündemi aynı yoğunlukta meşgul etmeye devam etmiştir. Özellikle Kanuni Esasi'nin hazırlanması esnasına önemli bir meseleyi oluşturan dil, uzun süre gündemi meşgul etmiş; fakat müzakerelerden sonra devletin resmi dili olarak Türkçe⁸ anayasada yerini almıştır (Akalin, 2002: 8). Söz konusu dönemde “Servet-i Fünûn” akımının dil tercihi Osmanlıca merkezli olmuştur. Bu akımının temsilcileri dilde sadeleştirme tartışmalarındaki basit söyleyiş tarzını küçümseyerek bunu sanatı halkın seviyesine indirmek şeklinde algılamışlardır (Öksüz, 2016: 35). Ayrıca Fransız edebiyatını referans alarak yeni bir dil ile üslup arayışı içine girmişlerdir. Bu süreçte artık kullanılmayan birtakım Farsça ve Arapça sözcükleri tekrardan ele alarak yenilerini üretme yoluna gitmişler, Fransız edebiyatından yararlandıkları deyimleri tercüme etmek suretiyle kendi yapıtlarında kullanmışlardır (Korkmaz, 1974: 29). Bu akıma karşı çıkanlar⁹ “sade Türkçeye” yönelik fikirlerini güçlenen Türkçülük akımının etkisiyle daha gür bir şekilde dillendirmişlerdir.

Milliyetçiliği esas alarak Türk tarihini incelemek amacıyla 5 Ocak 1909 tarihinde “Türk Derneği” kurulmuştur. Derneğin ilk yayım organı olarak “Sırat-ı Müstakim” dergisi (Polat, 2020: 16) seçilmiştir. Türkçenin sadeleştirilmesi ve bilimsel bir temelde araştırılması derginin temel gayesi olup (Oba, 1995: 208) baş temsilciliği Raif Köseraif¹⁰ üstlenmiştir. Onun görüşleri doğrultusunda tasfiyeciliğin ana hatları çizilmiştir. Köseraif; Arapça ve Farsça kelimelerin Çağatay, Azeri, Kırgız vb. Türkiye dışı lehçelerden alınacak karşılıklar ile değiştirilmesini veyahut yeni ekler bulanarak yeni kelimeler türetilmesini gerektiğini savunmuştur (Korkmaz, 2023: 751). Daha sonra dernek, 1909 yılında kendi adıyla bir dergi çıkarmıştır. Polat (2020: 16) derneğin kendi adıyla bir dergi çıkarmasının gecikme sebebini, II. Meşrutiyet döneminin başlarında İslamcılık-Türkçülük çatışmasının olmaması nedeniyle İslamcıların Türk dünyasına yönelmeyi bir varlık nedeni olarak algıladıkları ve ilmi Türkçülük gayesi gütmekte olan bir derneği bünyelerinde bulundurmadan kaçınmadıklarına işaret ederek açıklamıştır. Türk derneğin kurucularının dil yaklaşımı açısından görüş birliği içinde olduğunu söylemek güçtür. Dernek içinde dilin sadeleştirilmesi hususunda Farsça ve Arapça sözcüklerin yazı dilinden atılmasını savunanlar ile tamamıyla bu sözcüklerden vazgeçmeyenler de mevcuttu (Lewis, 2004: 24-25). Bu doğrultuda Levend (1960: 302-303) dil hususunda uzlaşının sağlanamaması, kamuoyundan beklenen ilgiyi görememesi gibi nedenlerle derneğin dağıldığını ifade etmektedir. Yılmaz (2013: 10) Türkçülerin, Necip Asım, Ahmed Hikmet, İsmail Hakkı, hatta Ziya Gökalp gibi, İslam Birliğini bozacağı düşüncesiyle Arap harflerinin kullanılmasını telkin ettiklerini belirtmektedir. Sadoğlu (2010: 221) ise bunun nedenini, Arap alfabesinin Türkçe lehçelerini yazıda birleştirme işlevine sahip olmasıyla açıklamıştır.

Hem Servet-i Fünûn akımına hem de Türk Derneğine fikrî ve uygulama bakımından itirazlar “Genç Kalemler” dergisi çevresinde kümelenen “Yeni Lisan Hareketi” tarafından yapılmıştır. Bu hareket, Türk Derneği tarafından dillendirilen yabancı dillerden Türkçeye geçmiş olan sözcüklerle teker teker uğraşmaktansa bu dillerin dil bilgisi ilkeleriyle mücadeleyi öncelikli hedef olarak belirlemiştir. İstanbul Türkçesini önceleyerek yazı ile konuşma dilini birbiriyle uyumlaştırılmaya çalışılmıştır (Uyguner, 1999: 28). Timurtaş'a göre (1981: 31) dilde sadeleşme meselesi asıl olarak 1908 sonrası Türkçülük düşüncesi etrafında toplananlarca ortaya atılmıştır. Bunun gelişip yayılması ise 1911 yılında “Genç Kalemler” dergisiyle başlamış, böylece Yeni Lisan ile Millî Edebiyat

“*Lisân-ı Türkî terimi ve Kamus-ı Türkî'si*”, Ahmet Midhat'ın “*Osmanlı Lisânı*” isimli yazısı, Muallim Nâci'nin “*Lugat-ı Nâci*”si, Ahmet Vefik Paşa'nın “*Lehçe-i Osmanî*”si (Yıldızlı, 2017: 43).

⁸ Kanunu Esasi Madde 18: “*Tebaaı osmaniye'nin hidematı devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan türkçeyi bilmeleri şarttır*” (<https://www.anayasa.gov.tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsi/>).

⁹ Bu akıma muhalif olanlar arasında Şemseddin Sami, Necip Asım (Yazıksız), Ahmed Midhat gibi isimler yer almıştır. Bunlar Servet-i Fünûn hareketinin ağıdalı dili esas alarak ürettikleri nesirlerin, nazımların dilde sadeleşme çabasını geriye götördüklerini iddia etmiş, sert bir şekilde hareketin mensuplarını eleştirmişlerdir. Ahmed Midhat “Sabah” gazetesinde kaleme aldığı 1 Mart 1897 tarihli yazıda bu hareketin mensuplarını dekadancılık (düşkünlük) ile suçlamıştır (Levend, 1960: 195).

¹⁰ Necip Asım, Ahmed Hikmet, Ahmed Midhat, Yusuf Akçuraoğlu, Rıza Tevfik (Levend, 1960: 300) derneğin kurucuları arasındadır. Diğer kurucu isimler için bkz. Öksüz Y. Z. (2016), Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

düşünceleri belirlemiştir. Korkmaz'a (2023: 752) göre, 1911 ve 1932 yılları süresince Yeni Lisan Hareketi tasfiyeciler ile Osmanlıcılar arasında bir denge unsuru olmuştur.¹¹

Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Kâzım Nabi gibi “Yeni Lisancılar” a göre, “*dilimizdeki hastalık yabancı kelimelerden değil, asıl dilin her tarafını bürümüş olan yabancı kurallardan gelmektedir*” (Aktaran Korkmaz, 2023: 769). Ömer Seyfettin tarafından Ali Canip’e gönderilen mektupta dilin ancak zamanla tasfiye edilebileceğini, süs uğruna Arapça ve Farsça kelimeleri alıp Türkleri Asya’nın karanlığına götürmeye gerek olmadığını dillendirmiştir (Ömer Seyfettin, 1999: 20). “*Türkçülüğün Esasları*” adlı kitabında Ziya Gökalp’in dil konusundaki yaklaşımına dair ipuçlarını görmek mümkündür; “*İşte Türkçüler, lisanımızdaki ikiliği kaldırmak için şu umdeyi kabul etmekle iktifa ettiler: İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştuğu gibi yazmak. Bu suretle yazılacak olan İstanbul konuşma diline yeni lisan, sonra güzel Türkçe, daha sonra yeni Türkçe adları verildi*” (Gökalp, 1968: 102). Buradan Yeni Lisancıların gayelerinin Tanzimat dönemindeki aydınlar gibi yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak, yabancı dil kurallarında ayıklanmış İstanbul ağzı olarak dillendirilen Osmanlı dilinin meydana getirilmesi (Bayar, 2006: 14) olduğu anlaşılmaktadır.

Özetle Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde dilin sadeleştirilmesi hususunda önemli tartışmalar yaşanmıştır. Söz konusu tartışmalar; dildeki yabancı kelimelerin arındırılması noktasında yoğunlaşmış, arındırma yönteminin nasıl yapılması gerektiği ile dilin adı ve imla kurallarının düzenlenme noktasında hangi gramerin esas alınacağı gibi başlıklar altında cereyan etmiştir. Dağtekin’in (2002: 37) ifade ettiği gibi bu dönemler Cumhuriyet Türkiye’sine doğrudan akseden tartışmaları barındırdığından Türk dil tarihi açısından önemlidir. Aynı zamanda devletin taraf olduğu, medeniyet eksenli projenin önemli aracı olarak görerek görevler yüklediği dil ile ilgili kararların ve hayata geçirme imkânı bulduğu uygulamaların hazırlayıcı olmuştur.

Sadoğlu’nun (2010: 198) belirttiği gibi Cumhuriyet döneminde kültür ve dil alanında uygulanan politikalar sadece Batılılaşmanın bir gereği olarak köklü zihniyet değişikliğinin değil aynı zamanda ulusal birliğin, bütünlüğün sağlanmasına dair endişelerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu doğrultuda 1876 Kanuni Esasi ile resmi dil olarak kabul edilen Türkçeye devletin ilk müdahalesi Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemin ilk yıllarında karşılaşılan temel sorun “harf ile imlaya” yönelik olmuştur. Arapça ve Farsçanın yerine Latin harflerinin kabulüne yönelik ilk girişim 21 Şubat 1923 tarihli İktisat Kongresi’nde işçi delegesi olan Ali Nazım tarafından verilen öneri ile gündeme gelmiştir. Kongrenin başkanı olan Kazım Karabekir bu öneriyi, İslam birliğine yönelik bir tehdit oluşturacağı öngörüsüyle kabul etmemiştir (Özer, 2012: 146). Aynı tarihte Latin alfabesinin en güçlü taraftarlarından olan Hüseyin Cahit Yalçın da benzer öneride bulunmuştur. Falih Rıfkı Atay, Atatürk’ün bu öneriye yazı inkılabının vakti gelmediği düşüncesiyle karşı çıktığını aktarmıştır. Alfabenin değiştirilmesi gerektiğini dillendiren bir başka isim olan İzmir milletvekili Şükrü Saracoğlu, 25 Şubat 1924 tarihinde Millî Eğitim bütçesi dolayısıyla mecliste yaptığı konuşmada; “*Arap hurufatı, Türk lisanını yazmağa müsait değildir*”¹² diyerek bunca seferberliğe rağmen halkın okuma yazma bilmemesinin nedenini açıklamaya çalışmıştır (Korkmaz, 2023: 939). Bu konuşma sonrasında mecliste konuya dair yoğun bir tartışma yaşandığı, bazı milletvekillerinin Saracoğlu’nun üzerine yürüdüğü iddia edilmektedir (Sadoğlu, 2010: 2022). Mustafa Kemal Atatürk’ün, bunlara benzer tepkiler karşısında yeni harflerin kabulünü ertelediği söylenebilir. Bu doğrultuda 1928 yılına kadar alfabe tartışmaları devam ettiği söylenebilir.¹³ 1926 yılında gerçekleşen I. Türkoloji Kongresi sonrası alfabe değişikliğine bakış açısının da değiştiği söylenebilir.¹⁴ Sadoğlu (2010: 221) Rusya’da Latin harflerinin

¹¹ “*İşte Tanzimat’tan II. Meşrutiyete kadar uzanan bu iki yönlü aşırılık ve sun’ilik, II. Meşrutiyet devrinde “Millî Edebiyat Akımı”nın gerekli kıldığı Yeni Lisan Akımı ile frenlenmişti. Bu akım, yazı diline, kendi sınırlarımız içinde var olan bir dili, İstanbul Türkçesini temel alam gibi sağlam bir fikre dayandığı, başarılı eserler verebildiği için Osmanlıca ve tasfiyecilik arasında bir denge unsuru gördü. 1911-1932 yılları arasında Osmanlıcadan Türkçeye geçişi hızlandırdı*” (Korkmaz, 2023: 752).

¹² Bu konuşmanın tam metni için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. 6, İçtima 11, 25/02/1340 (25/02/1924): 335-336.

¹³ 1928 yılına kadar süregelen tartışmalar iki başlık altında toplanabilir. Alfabe değişikliğini savunanların temel dayanağı Arap alfabesiyle okuma yazma güclüğü ve Türkçenin fonetiği ile uyumsuzluğu iken karşı görüşü savunanlar ise alfabenin değiştirilmesinin İslam dünyasıyla olan bağları koparma tehlikesine dikkat çekmişlerdir (Yılmaz, 2013: 10).

¹⁴ Akalın (2002: 43) Latin alfabesini kabul eden ilk Türk halkının Yakutlar olduğunu ve 1917 ila 1918 yılları arasında bu alfabenin kullanıldığını belirtmiştir. 1926 yılında Bakü’de gerçekleşen I. Türkoloji Kongresine katılan Hüseyinzade Ali ile

Türkler tarafından kabulünün Türkçülerin tutumlarında farklılaşmayı da beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda alfabe değişikliği özelinde çalışmalar hızlanmış, dönemin Millî Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati dilin ıslahı hususunda ne gerekiyorsa yapılacağını belirtmiştir (Bayar, 2006: 16).

Atatürk, alfabe değişikliğinin alt yapısını hazırlamak için 26 Haziran 1928 tarihinde Ankara’da Dil Encümeni’ni¹⁵ kurulmasına öncülük etmiştir (Tarım, 2013: 99). Dil Encümeni’nin görevi, Latin alfabesini temel almak suretiyle Türkçenin ses yapısına uygun Türk alfabesi meydana getirmektir. Sonrasında ise bu harflerin halka tanıtılması ve benimsetilmesi sürecine geçilmiştir (Korkmaz, 2023: 939). Bu amaç doğrultusunda Atatürk, 23 Ağustos ila 21 Eylül 1928 tarihleri arasında yurt gezilerine çıkmıştır (Korkmaz, 2023: 387). Atatürk, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 9 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul’da Sarayburnu Parkı’nda tertiplemiş olduğu eğlence sırasında yaptığı konuşmada yeni alfabeği tanıtmıştır. Bu konuşmada yeni harflerin kullanılmasını vatanseverlik görevi görmüş, modern dünyayla bütünleşmeye verdiği önemi şu cümlelerle beyan etmiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 274); “...Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalciya öğretiniz. Bunu vatanperverlik vazifesi biliniz. ...Bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.” Bu konuşmasından yaklaşık üç ay sonra 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilerek Latin alfabesinin kabulü gerçekleşmiştir. Dağtekin’in (2022: 38) ifade ettiği gibi yeni alfabenin mecliste kabulü dil tartışmasının mecrasını değiştirmiş, Osmanlıcaya yönelik medeniyet değişikliği temelinde yeni dil tartışmalarının merkeze yerleşmesini beraberinde getirmiştir. 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin¹⁶ kurulması ile uzun yıllar devam edecek olan dil tartışmalarının¹⁷ temelleri atılmıştır.

Dil devrimi ile başlayan dilde özleştirme çalışmaları beraberinde pek çok tartışmayı getirmiştir. Kaynar ve Kalkan’ın (2019: 454) belirttiği gibi Cumhuriyet döneminde uluslaşma politikalarının devamı olarak kurulan ve devlet tarafından desteklenen Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin varlığıyla radikallerin savunduğu tasfiyeci görüş baskın hale gelse de tartışmalar sürmüştür. Bu doğrultuda 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı’nda gerçekleşen Birinci Dil Kurultayı¹⁸ bize önemli veriler sunmaktadır. Bu kurultaya çağırılan isimler arasında dilcilerin yanı

Köprülüzade Mehmet Fuat Beyler etin geçen tartışmalar sonucu “Birleştirilmiş Türk Elifbası” adı verilen Latin temelli bir alfabenin kabul edildiğini ve bunun Sovyetlerdeki Türk Cumhuriyetlerince aşamalı olarak kabul görmüş olduğunu, 1927 yılında Azerbaycan’da kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir. Akalın (2002: 81), 1930 yılının başına kadar Türk halklarının aynı yazıyı kullandığını, fakat Stalin’in 1930’lardaki totaliter yönetimi sonrası Latin alfabesinin kullanılmasından vazgeçilerek Kiril alfabesine geçildiğini aktarmıştır. Şayet Latin harflerinin kullanımına devam edilsedi Sovyetlerdeki Türk halklarının kaynaşmasının daha kolay olacağını savunmuştur.

¹⁵ Dil Encümeni Komisyonu üyelerini Korkmaz (2023: 939) şu şekilde aktarmıştır; Falih Rıfky Akay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Üneydin, Ahmet Cevat Emre, Ragıp Hülüsi Özdem, Fazıl Ahmet Aykaç, Mehmet Emin Erişirgil, İhsan Sungu.

¹⁶ Bu cemiyetin adı, önce 18 Ağustos 1934 tarihinde gerçekleşen İkinci Dil Kurultayı’nda Türk Dili Araştırma Kurumuna (Akalın, 2002: 56) daha sonra 24 Eylül 1936 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan Üçüncü Türk Dili Kurultayı’nın son toplantısında Türk Dil Kurumuna çevrilmiştir (Korkmaz, 2023: 945). İnan’a göre (1970: 377), cemiyetin kurulma nedenlerinden birisi de Türk Tarih Tezi’nde belirtilen dünyadaki bütün dillerinin kökeninin Türk dili olmasıdır. Bu nedenle kültürel bakımdan çok eski bir geçmişe sahip olan Türk milletinin maddi, manevi kültür öğelerini belirten kelimelerle tarihi belgelerin dünyaya tanıtılması zorunluydu. Atatürk, hem Türk Dili Tetkik Cemiyetini hem de Türk Tarih Cemiyetini bu amaç için kurmuştur.

¹⁷ Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk Dili Tetkik Cemiyetinin/Türk Dil Kurumunun dil politikalarına karşın “dil akademisi” kurulmasına dair öneriler yapılmıştır. aycı’ya göre (1983: 48), dilin millî olan değerlerle bezinmesini sağlayacak bir tabana oturtulabilmesi, yeni sözcük ve terimlerin oluşturulabilmesi, halk ağızından taramalar ve derlemeler yapılabilmesi, Türk dilinin özleştirilmek suretiyle yabancı unsurlardan arındırılabilmesi, bu alanda devamlı olarak çalışmalar yapılabilmesi için yüksek kültür kurumlarına gereksinim duyulmuştur. Bu doğrultuda Atatürk’ün Türk Tarih ve Dil Kurumlarını kurduğuunu, Fransa ile Almanya’daki dil akademisi, derneklerinde olduğu üzere, akademik çalışmaların yapılabilceği nitelikte ve yüksek seviyede kurumlar olmasını istediğini belirtmiştir. Korkmaz (2023: 738), Türk dilinin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmesini dil akademisinin varlığına bağlamıştır. Çoktan ilim kadrosu, kültür ordusunun yetiştiğini savunmuş, Atatürk’ün günün şartlarında gerçekleştiremediği fakat çok arzu ettiği bu vazifenin bizim yerine getirmemiz gerektiğini belirtmiştir. Atatürk’ün şu sözlerini aktarmıştır; “Dünya’da her şey için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşid ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşid aramak gafillettir, cehalettir, dalâlettir.”

¹⁸ Bu kurultaydan evvel 2-11 Temmuz 1932 yılında Türk Tarih Kongresi yapılmıştır. Türk Tarih Tezi ile 1936 yılında Atatürk tarafından ileri sürülecek Güneş Dil Teorisi’nin temelleri atılmıştır. Türk Tarih Tezi hakkında geniş bilgi amacıyla

sıra yazarlar, şairler de bulunmaktaydı.¹⁹ Birinci Dil Kurultayı'nda muhalif görüşte ön plana çıkmıştır. Faik Ali, Türkçeye yerleşmiş olan herkesin kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçenin öz malı şeklinde kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur (Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 265). Söz konusu kurultayda Hüseyin Cahit Yalçın dil hususunda üzerinde durulması gereken temel meselenin kültür ile eğitim seviyesindeki gerilik olduğunu, herkesin anlayacağı bir seviyede yazmanın ters istikamette ilerlemek anlamına geldiğini, kısaca asıl kusurun yazıda değil de okuyanın cahilliğinden kaynaklandığını savunmuştur. Yabancı kelimelerin dilden tasfiyesinin önemini kabul etmiş fakat bunun dilin doğal akışı içerisinde kendiliğinden seyretmesi gerektiğini; “*Vazife nihayete ermeğe yaklaşmıştır. Arapça ve Acemce 25 senedir sökülüp götürülüyor*” ifadeleriyle aktarmıştır (Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 274). Bu kurultayda ayrıca halk ile aydın dilinin birleştirilmesine dair çalışmalar da gündeme gelmiştir (Bayar, 2006: 17). Birinci Dil Kurultayı'nın sonunda oluşturulan çalışma programında Türk dilini tekrardan araştırıp hak ettiği seviyeye çıkartmak amacıyla bazı çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁰

Birinci Dil Kurultayı'ndan sonra²¹ Bakanlar Kurulu tarafından 21 Kasım 1932 tarihinde kabul edilen “Söz Derleme Talimatnâmesi” ve 1933 yılında yayımlanan beyannameyle, daha sonra dil devrimi ile adlandırılacak olan, bir “dil seferberliği” başlamıştır. 1933 yılında yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarının bulunması gayesiyle bir dil anketi yapılmış, bunun içinde Şemsettin Sami'nin “Kamus Türkî” adlı eseri temel alınmıştır (Akalin, 2002: 52-53). Halk ile aydın kesim arasındaki dil uçurumunu kapatmak amacıyla halk ağzından derleme seferberliğine girişilmiştir. Öncelikle “Söz Derleme Kılavuzu” yayımlanmış sonrasında ülke genelinde “Söz Derleme Ocakları”nın kurulması gerçekleştirilmiştir. Gerek resmi gerekse de gayri resmi olan çok sayıda kurumun çalışmaları neticesinde 129.792 fişlik bir söz derlemesi gerçekleştirilmiştir (İmer, 1976: 87). Bu süreçte yalnızca derleme faaliyetleriyle yetinilmeyip, dilde yer alan yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak amacıyla yabancı ve yerli basma, yazma 150 kitap taranmış, “Osmanlıdan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi” ortaya çıkartılmıştır (Yılmaz, 2013: 12). Bir süre sonra ise tarama, derleme yoluyla girişilen dil seferberliği dilde özleştirme hareketi tasfiyeye yönelmeye başlamıştır. Atatürk dilin girmiş olduğu çıkmazı fark etmiş, Falih Rıfki Atay'a (1961: 451-452) düşüncelerini şu ifadelerle belirtmiştir; “*Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur. Maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Biz daha önce kurtarmaya bakalım!*” Bundan sonraki süreçte, 1934 ve 1936 arası dönemde, tarama ve derleme çalışmalarında bir ayıklanma yapılması amacıyla “Osmanlıcadan Türkçeye Kılavuz Komisyonu” kurulmuştur. 1934 yılındaki İkinci Dil Kurultayı'nda²² ele alınan temel konular, “Cep Kılavuzları”nın²³ yapılması, terimler ile “Tarama Dergisi”nde olan karmaşanın ortadan kaldırılması teşkil etmiştir (Bayar, 2006: 19).²⁴ Cep Kılavuzları'nın tasfiyeciliğin yol açtığı keşmekeşliği ortadan kaldırmadığı Atatürk'ün ifadelerine şöyle yansımıştır; “*Bu tarama ve cep kılavuzları ile, bu iş yürümez. ... Osmanlıcadan ve batı dillerinden istifadeye mecburuz*” (Aktaran Atay, 1961: 452-453).

bkz. Türk Tarih Kurumu (1933), Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

¹⁹ Bu kurultayda dil tezini anlatıp savunacak kurul üyeleri Atatürk tarafından belirlenmiştir. Bunlar; Ruşen Eşref, Samih Rıfat, Reşat Nuri, Ragıp Hülûsi, Celal Sahir, Dr. Ali Saim, Ahmet İhsan, Ahmet Cevat, Ali Canip, İhsan Ruşeni, Hasan Âli, Yakup Kadri idi. Bu kurultaya Sami Paşazade, Abdülhak Hamit, Cenap Şahabettin, Halit Ziya, Hüseyin Rami, Cahit Yalçın, Mehmet Emin, Ahmet Haşim, Falih Rıfki, Ahmet Rasim, Yunus Nadi gibi yazar ve şairler de katılmıştır (Akalin, 2002: 51).

²⁰ Bu programın temel esasları için bkz. Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 455-456.

²¹ Bu kurultay sonrasında 17 Ekim 1932 tarihinde dil hususunda köklü değişimler yapmak amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyeti görevlendirilmiştir (Akalin, 2002: 52).

²² İkinci Dil Kurultayı, Dolma Bahçe Sarayı'nda 18-23 Ağustos 1934 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

²³ 1935 yılında Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu ile Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu olmak üzere iki kılavuz hazırlanmıştır (İkinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları, 1934: 27-28).

²⁴ Sadoğlu (2010: 256-274) bu dönemde dil devrimini etkileyen iki gelişmeye önem atfetmiştir; Soyadı Kanunu ve din diline yönelik Türkçeleştirme girişimi. 24 Aralık 1932 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan Soyadı Tüzüğü'nde “*Yeni takılan soyadları Türk dilinden alınır*” ibaresinin yer almasının yeni Türkçe sözcüklerin dile girmesi ve ulus kimliğinin kabulünü kolaylaştırdığını ifade etmiştir. 1932 yılında gerçekleşen ibadet dilinin Türkçeleşmesine yönelik uygulamalar ezan, hutbe ve kametle sınırlı kaldığını aktarmıştır. Bu süreç, Demokrat Parti'nin söz konusu uygulamalara son verdiği 16 Haziran 1950 tarihine kadar devam etmiştir.

24- 31 Ağustos 1936 tarihleri arasında düzenlenen Üçüncü Dil Kurultayı'nda "Güneş Dil Teorisi"²⁵ ile dil planlaması farklı bir boyuta evrilmiştir. Şark Filoloğu Viyanalı Kıvergiç'in "Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi (la Psychologie de quelques elements des langues Turques)"²⁶ adlı eserine dayanan bu teoriden beklenen gaye, çıkmaza girmiş olan özleştirme çalışmalarını girdiği bu durumdan kurtarmak ve Türk ulusuna bir özgüven aşılacaktır. İlaveden Kıvergiç "Dünya Dilcilik Teorileri Karşısında Güneş-Dil Teorisi" adlı tezini Fransızca olarak sunmuş, kurultayda yapılan tartışmalara iştirak etmiştir (Üçüncü Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları, 1936: 328).

Teori kurultaya sunulduktan sonra ileri sürdüğü görüşler ve niteliği açısından yabancı, yerli birçok ilim insanı tarafından eleştirilmiştir. Korkmaz'a (2023: 780) göre, bu eleştirilerin temelini teorideki bazı esasların Türk Dili Cemiyeti üyelerince, dil kuralıymış gibi etimolojik açıklamalarda, dil bilimi ölçütleriyle zıtlaşan bir yöntem olarak kullanılmasının gayri ilmi ve ciddi bir tutum şeklinde kabul görmesi oluşturmuştur. Bu kurultay sonrası teori üzerine yayınlar, çalışmalar artarak devam etmiştir. Akalın'ın aktardığına göre (2002: 61), teorinin ortaya atıldığı 1935 yılında bir kitap, 1936'da ise 15 kitap yayımlanmıştır. Bilhassa 1936 yılında yoğunlaşmış olan yayınlarda yabancı kökenli kelimelerin tümünün Türkçe kökene sahip olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. 1937 yılında dört, 1938'de ise üç kitap yayımlanmış sonrasında teoriyi ele alan herhangi bir yayına rastlanılmamıştır.

Atatürk bu süreçte şu ifadeleri kullanmıştır (İnan, 1969: 21); "*Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat, Türk dilinin yapısını zorlamak olmaz. Bu bünye meselesini Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Birkaç gün önce Ahmet Cevat Bey'e söyledim: Ketebe, yektübü Arabındır; kâtip, kitap, mektup Türküdür.*" Korkmaz'ın (2023: 736) ifade ettiği gibi bu sözlerle Atatürk, Güneş Dil Teorisi'nin yükselişte olduğu bu dönemde Osmanlıcının miadını doldurduğunu ve 20. yüzyılın başından itibaren Türkçeye yerleşmiş olan tüm kelimelerin Türkçe kalması gerektiğine işaret etmiştir.

Teorinin bu sürece ne şekilde etki ettiği birçok yazarın yazılarına yansımıştır. Örneğin Korkmaz (2023: 735), 1936 yılından sonra Atatürk'ün tasfiyeciliğe iltifat etmediğini, teorinin bu yolu tıkadığını savunmuştur. Bayur (1952: 30) teoriyi askeri terimlerle, keşif, keşf-i ta'arruzî, açıklamaya çalışmıştır. Sadoğlu (2010: 253), dil reform çalışmalarının ilk yıllarında takip edilen özleştirme politikasının hem yaratıcı hem de sınırlayıcı yöntemleri dil planlamasında kullandığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Güneş Dil Teorisi'nin bu planlamaya etkisini ise dilin somut şeklini değiştirmeye girişen sistematik müdahalelere sınırlandırma getirdiğini belirtmiştir. Timurtaş (1969: 34) Atatürk'ün önce aşırı tasfiyeciliği denediğini, fakat sonrasında ondan vazgeçerek Güneş Dil Teorisi'ni gündemine aldığı ve bir orta yolun tayinine çalıştığını ifade etmiştir. Sertkaya (1967: 31) ise teoriyle aşırı tasfiyeciliğin bir anda durduğunu dillendirmiştir.

Atatürk'ün 1938 yılında vefatıyla birlikte Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde, 1938-1950 yılları arasını kapsayan zaman aralığında, "millî kültür" anlayışı yerine evrensellik temelli "hümanizm" yaklaşımına bırakmıştır.²⁷ Bu yaklaşımı ve değerlerini topluma benimsetmek için tarih ve dil alanında Latin-Yunan kaynakları temel alınmış, bu yönde politikalar izlenmiştir. Özellikle 1940'tan itibaren hümanist yaklaşım uygulanmaları başlamış, söz konusu kaynaklara yönelme sonucu Latin-Yunan kültürü Türk kültürü ile kaynaştırılarak "Türk hümanizmi" meydana getirme amacı güdülmüştür.²⁸ Bu durum Türk kültürünün önemli unsurlarından olan tarihe ve dile de sirayet etmiştir.

²⁵ Atatürk'ün Türk dilinin kaynaklarına inme ihtiyacı "Güneş Dil Teorisi"nde ifadesini bulmuştur. Teoriye göre dilin doğuşunda ilk etken güneştir. Bunun nedeni insanın varlığı üzerinde güneşin ana fonksiyonuyla ilgilidir. Güneş, dünyanın ve insanlık tarihinin gelişmesine etki eden bu fonksiyonu ile dini ve felsefi düşüncenin doğuşuna etki etmiş, dilinkine de kaynaklık edecektir. İnsan duygularıyla değil de aklıyla hareket etmeyi öğrendiğinde evrende yücelteceği ilk nesne güneş olacaktır. Güneş ilk olarak saçtığı ışık ile vermiş olduğu parlaklık ve aydınlık, güç, kudret vb. nitelikleriyle düşünen insanın kafasında çok yönlü bir kavram olarak belirmiştir. Bu nedenle ilk insanlar toprak, ateş, su vb. maddi ve manevi kavramları güneşe verdikleri tek bir adla anlatmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses Türk dilinin ağ sesidir (Korkmaz, 2023: 779).

²⁶ Yıldızlı'nın (2017: 71-72) Ahmet Cevat Emre'nin hatıralarından aktardığına göre, 47 sayfalık kitapçık önce ona gönderilmiştir. Emre bu kitapçığı ciddiye almamış, hatta ucube olarak görmüştür. Daha sonra bu kitapçığı Kıvergiç'in başkaları vasıtasıyla Atatürk'e gönderildiğini belirtmiştir.

²⁷ Bu yaklaşımın Türkiye'deki savunucuları arasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Yahya Kemal Beyatlı gösterilebilir. Söz konusu yaklaşımın edebiyat yönünü ön plana çıkararak dünya edebiyatının incelenmesinin gerekliliğini savunmuşlardır (Sinanoğlu, 1999:11).

²⁸ Bu dönemde hümanizmanın savunuculuğunu yapması için "Yücel" dergisi yayımlanmıştır.

Orta Asya Merkezli Tarih anlayışından uzaklaşmış, Anadolu ve Eski Çağ Merkezli Tarih anlayışı kabul görmeye başlamıştır. Dil hususunda Arapça, Farsça kökenli kelimeler tasfiye edilerek yerlerine Batı kökenli²⁹ veyahut yeniden üretilmiş olanlar ikame edilmiştir (Altınışık, 2011: i-ii-v). Bu sürecin 1939 ila 1945 yıllarını içine alan yeni bir döneme öncülük ettiği söylenebilir.

Hümanist yaklaşımın eğitim alanındaki durumunun ele alınması 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Maarif Şurası'nın ana gündeminde gerçekleşmiştir. Burada bir tarafta millî kültürden bahsedilirken diğer yanda hümanist yaklaşım doğrultusunda Türk kültürünün yönlendirileceği dillendirilmiştir. Taban tabana zıt olan bu iki yaklaşım içerisinde bütün itirazlara rağmen hümanist kültür yaklaşımı kabul görmüştür (Altınışık, 2011: 41). İnönü döneminde uygulanmaya başlanan hümanist yaklaşımın eğitim alanında güçlü savunucu dönemin Millî Eğitim Bakanlığı görevini icra eden Hasan Ali Yücel'dir. Öyle ki "hümanizm" adı Yücel tarafından "Türk Hümanizmi" olarak değiştirilmiştir (Gök, 2011: 95). 1940'tan itibaren okul kitapları, hümanist kültür politikaları³⁰ doğrultusunda tekrardan yazılmıştır. Atatürk döneminde 1931'den itibaren liselerde okutulmaya başlanan tarih kitaplarının yerine yenileri yazılmıştır. 1947'den başlanarak tarih kitaplarına, hümanist yaklaşımın esas alındığı Yunan-Latin medeniyetini konu edinen bölümler eklenmiştir. 1938-1950 yılları arası dönemdeki tarih kitapları incelendiğinde ortaokul ile lise programında Türk tarihi, medeniyeti yerine Yunan-Roma tarih ve medeniyetine daha fazla yer ayrılmış (Köken, 2002: 234-235) olması dikkat çekicidir. Bakan Yücel, Batı'da eğitimde temel alınıp okutulan kaynakların Türkiye'deki okullarda da okutulmasını istemiştir.³¹ Savunduğu hümanist yaklaşımın ülkede kökleşmesi amacıyla Batıdan gelecek eserlerin tercüme edilmesi amacıyla Tercüme Bürosu'nu³² kurdurtmuştur. Ayrıca Köy Enstitüleri, Halkevleri ve üniversiteler vasıtasıyla hümanizmin yayılması amaçlanmıştır. Böylece savunulan hümanist yaklaşıma uygun vatandaş yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Gök, 2011: 95).

İnönü döneminde Türkçü, Turancı düşünce hümanizm politikasına zarar verdiği gerekçesiyle engellenmek istenmiştir. Sonradan "Türkçülük-Turancılık davası" olarak adlandırılacak olan 1944 yılında aralarında Nihal Atsız, Alparslan Türkeş gibi Türk milliyetçilerinin bulunduğu on altı kişi çeşitli suçlamalarla tutuklanıp, hüküm giymiştir (Çetin, 2000: 318). Bu dönemde uygulamaya konan politikalara Atatürk döneminden daha şiddetli tepkiler yükselmiştir. Dil çalışmalarının temsilciliğini Türk Dil Kurumu yürüttüğünden muhalif kesim, kuruma yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Söz konusu eleştirilerin temelini; dile yönelik beşerî bir müdahalenin olduğu, doğal gelişim içinde dilin değişiminin ve yaşayan dilin varlığının göz ardı edilmemesi gerektiği oluşturmuştur (Dağtekin, 2021: 40). Gök (2011: 98) bu dönemde hümanist aydınlar ile dilde özleşmeye karşı olanlar arasındaki tartışmanın ana nedenlerinden birini sadeleşme çalışmalarında takip edilmiş olan metot olarak zikretmiştir. Hümanist aydınlar, Latin kökenli kelimeler kullanılarak dilde sadeleşmeyi savunurken muhalif olanlar ise Türkçenin kendi bünyesi doğrultusunda yapılması gerektiğini savunmuştur. Nurullah Ataç, Peyami Safa gibi yazarları hümanist çizgide Fuat Köprülü, Nihal Atsız gibi aydınların muhalif cepheye yer aldığını aktarmıştır.

İnönü döneminde (1938-1950) üç dil kurultayı gerçekleşmiştir. 1939'da yapılması planlanan Dördüncü Dil Kurultayı, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına denk gelmesi nedeniyle 1942 yılında gerçekleşmiştir (Dağtekin, 2021: 41). Yılmaz (2013: 154) bu kurultayın hem İstanbul dışında yapılması hem de savaş nedeniyle yurt dışından herhangi bir davetlinin yer almaması açısından diğer kurultaylardan farklı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu dönemdeki önemli uygulamalardan biri de 1945 yılında anayasanın (1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun) İnönü'nün emriyle Türk Dili Kurumu

²⁹ Hasan Ali Yücel özellikle Batı kökenli, Latin-Yunan, kelimelerin kullanılmasını istemiştir; "*Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin belirtilerinden biri de Cumhuriyetin daha ilk zamanlarında, Arapça ve Farsçayı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık.*" (Aktaran Elbir ve Karakaş, 2007: 384).

³⁰ Liselerde "beşinci kol" açılarak Latince öğretilmeye çalışılmış, fakat 1949 yılında resmen kapatılmıştır (Sakaoğlu, 1992: 106).

³¹ Dünya klasiklerinin tercüme edilmesinin Türkiye'de hümanizm yaklaşımının yerleşmesindeki katkısını önemli bulmuştur; "*Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyet'in daha ilk zamanlarında, Arapça ve Farsça'yı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık.*" (Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri, 1946: 13).

³² Bu büro, 1950'den itibaren faaliyet göstermemekle birlikte resmi olarak 1966'da kapatılmıştır (Sakaoğlu, 1992: 106). Tercüme Bürosu'na bağlı iki ayda bir yayımlanan "Tercüme" dergisi çıkartılmıştır (Yiğit, 1992: 47).

yönetimi ve çevresinin savunduğu öz Türkçe ile tekrardan yazılması ve mecliste kabulüdür (Dağtekin, 2022: 41). Bu, anayasa diline “devletin müdahalesi” tartışmalarının fitilini körüklemekten öteye gitmemiştir. Aynı yıl içinde düzenlenen Beşinci Dil Kurultayı’nda diğerlerinden farklı olarak Türkçe sözlük yayımlanmış, okul kitabı hazırlanmasına katkı sağlamak amacıyla Türk Dilbilgisi ilkeleri sunulmuş, bu ilkeler doğrultusunda ana kitaplar basılmış ve kitap sergisi açılmıştır (Beşinci Türk Dili Kurultayı, Birleşimler, Tutanaklar, Tezler, 1946).

İkinci Dünya Savaşı’nın bitişi sonrasında dünyanın iki kutuplu bir sürecin içerisine sokulması, Türkiye’nin ise bu kutuplar arasında liberal değerleri savunan tarafta yer alması ülkedeki siyasi, ekonomik, kültürel uygulamalarının da seyrini değişirmiştir. Devletin kültür politikasındaki değişimi 19-23 Aralık 1949 tarihleri arasında yapılan Altıncı Dil Kurultayı’nda görmek mümkündür. Bu kurultayda kimi ilkeler tadil edilmiş, dilin özleştirilmesine bağlı kalınmakla birlikte halk dilinde kullanılmaya devam eden Arapça ve Farsça sözcüklerin korunması, diğerlerinin ise Türkçeleştirilmesi kabul görmüştür (Safa, 1951: 187). Söz konusu kurultay öncesinde ise Türk Dil Kurumunun çalışmalarını kabul etmeyenlerin, tasfiye ile dile yönelik beşeri müdahaleye muhalif olanların, bir çatı altında toplanarak ilk itirazlarını seslendirdiği (Dağtekin, 2021: 40), İstanbul Muallimler Birliği’nin³³ 19-23 Aralık 1949 tarihleri arasında düzenlendiği Birinci Dil Kongresi gerçekleşmiştir (Özcan Gönülal, 2011: 1160). Bu kongrede tüzüğün değiştirilmesi gündeme gelmiş (Dağtekin, 2021: 41-42), arı Türkçeden ziyade sadeleştirmeye daha fazla ağırlık verilmesi yönünde karar alınmıştır (Özcan Gönülal, 2011: 1160). Kongredeki temel eleştiriler ise dilin siyasete alet edildiği, Türk Dil Kurumunun devletin güdümüne girdiği, okul kitaplarına zorla uydurma kelimelerin sokulduğu, nesillerin birbirini anlamada güçlük çektiği (Korkmaz, 1963: 73-76) hususlarında kendini hissettirmiştir. Kongreden çıkan kararlar ise dil devriminin bir an önce durdurulması, ilk kurultay öncesi dile dönülmesi, Türk Dil Kurumunun hükümetçe denetlenmesi ile tasfiye edilmesi yönünde olmuştur (Levend, 2010, 452). 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçim sonucu Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiş, Türk dil politikasında önemli değişikliklerin yaşandığı bir sürece girilmiştir. 1950’li yıllarda ve sonrası dönemlerde dil tartışmaları kimi zamanlarda irtifa kaybetse de benzer şekilde sıcak gündemini koruyarak varlığını sürdürmüştür.

3. “HÜR FİKİRLER” MECMUASINDA DİL TARTIşMALARI (1948-1949)

“Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti”, 1 Ekim 1947 tarihinde Ahmet Emin Yalman ve Ali Fuat Başgil’in öncülüğünde kurulmuştur. Üç yıla yakın bir zaman dilimine değin farklı liberal algılayışlara sahip olsalar da cemiyet çatısı altında ortak mesailerine devam etmişlerdir. Cemiyet, Kasım 1948’de “Hür Fikirler” adıyla bir mecmua yayımlamaya başlamıştır. Eylül 1949’a kadar sadece on bir sayı ile var olan mecmua hem dünya hem de ülke gündemine dair konuları liberal bakış açısıyla yorumlayıp okuyucularına aktarmayı başarabilmiştir.

Cemiyet pek çok panel, konferans ve toplantı düzenlemiştir. Bunlardan bir tanesi de 15 Ocak 1949 tarihinde gerçekleştirilen “Dil Meselesi” adlı konferanstır. Konu ile ilgili Ali Fuat Başgil ve Burhan Apaydın yaklaşık on ay süren bir çalışma yürütmüştür. Bu süreç sonunda cemiyet tarafından 1948 yılında bir beyanname yayımlanmıştır. Ayrıca Birinci’nin (2018: 61) aktardığına göre, cemiyet 15 Ocak ile 12 şubat 1949 tarihleri arasında dil meselesini ele alan üç toplantı yapmıştır. Cemiyetin dönem itibarıyla uygulanan dil politikalarına dair eleştirisi dördüncü sayının “Türkçe Meselesi” başlığı altında şu şekilde aktarılmıştır (Hür Fikirler, 1949: 193): “*Asırlar boyunca yuvrulup yapılan ve bu gün varlığımızın sağlam bir unsuru haline gelen Türkçemiz, millî dilimizdir. Bu dille konuşup yazmak en tabiî haklarımızdandır. Bununla beraber bir zamandan beri vatandaşlar mekteplerinde, hükümet dairelerinde ve mahkemelerde millî benliğe tamamiyle yabancı bir dili kullanmaya cebredilmektedir.*” Cemiyet tarafından hükümetin uyguladığı dil politikası “*vatandaşlık hak ve hürriyetlerine açık bir surette aykırı*” bulunarak kıyasıya eleştirilmiştir.

Mecmuada ilk sayıdan itibaren hükümetçe uygulanan dil politikaları ile muhalif görüş ve tutumlar hassasiyetle takip edilmiş, bu doğrultuda yazılar kaleme alınmıştır. Esas itibarıyla mart ayında çıkan beşinci sayı sadece dil meselesine ayrılmıştır. Beşinci sayı, kapak sayfasında yer alan şu ifadelerle yayımlanmıştır (Hür Fikirler, 1949); “*Bu sayı, bugün millet meselemizin en büyüğü haline*

³³ Muallimler Birliği’nin kuruluş felsefesi için bkz. Pustu, Y. (2018). Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 35 (1), 51-94.

gelen, dil davasının müdafasına tahsis edilmiştir.” Bu sayıda ilk olarak “*Dil Meseleleri Hakkında Beyanname*”ye değinilmiş, Ali Fuat Başgil başta olmak üzere Abdülhak Kemal Yörük, Celâl Dereoğlu, Halide Edip Adıvar, Burhan Apaydın, Abdülkadir Karahan, Hıfzı Tevfik Gönensay yazılarına yer verilmiştir. Dil beyannamesinin yayımlanmasının basındaki akisleri “Tasvir, Akşam ve Cumhuriyet” gazetesi özelinde aktarılmıştır. Ayrıca bir arada yayımlanmış olan nisan-mayıs sayısında da basındaki akisler aktarılmaya devam edilmiştir. Çalışmanın devamında dil meselesi dair yazılar alt başlıklar altında sunularak mecmuanın dönem itibarıyla sahiplendiği bakış açısı aktarılmaya çalışılmıştır.

3.1. Dilde Sadeleşme Hareketine Karşı Eleştiriler ile Sunulan Çözüm Önerileri

Mecmua tarafından “dil meselesine” verilen önem ilk sayıda kendini hissettirir. Bu sayıda, 1949 yılının aralık ayında Türk Dil Kurumunun dile yönelik politikalarına karşı ilk örgütlü muhalefet olan Muallimler Birliği’nin dil kongresine dikkat çekilmiştir. Dilde beşerî müdahale ve tasfiyeye karşı olanların toplandığı bu kongre değerli bulunmuş ve yakından takip edilmiştir (Hür Fikirler Mecmuası, 1948: 36): “*İstanbul Muallimler Birliğince tertip edilen ve ehemmiyeti itibarı ile bütün memleketi İlgilendiren dil kongresi, cemiyetimize çok yakından ve büyük bir alâka ile takip olunmuştur.*” Kongreye Burhan Apaydın’ın cemiyeti temsilen katılmış ve bir tebliğ sunmuştur. Apaydın’ın bu tebliği “*Türkçe Meselesi*” başlığıyla mecmuada okuyucularla buluşturulmuştur. Bu tebliğde Türk Dil Kurumu tarafından uygulanan dil politikaları “*uydurma dil hareketleri*” şeklinde nitelendirilmiştir.

Cemiyet, üyelerinin dil meselesine dair görüşlerini tespit etmek amacıyla bir anket yaparak bundan sonra izleyeceği yol haritasını belirlemek istemiştir. Bu anketteki beyanlar doğrultusunda cemiyetin genel görüşünü yansıtan bir beyanname yayımlanmaya karar verilmiş fakat dil kongresinin neticelenmesi beklenmiştir. Muallimler Birliği’nin dil kongresi kimi olumsuz olaylar nedeniyle beklenen amaca ulaşamadığından beyanname ilk sayıda yerini almıştır.

Cemiyetin Türk Dil Kurumunun dil politikalarına yönelik temel eleştiri, vatandaşların kendi diliyle yazma ve konuşma hürriyetini ihlâl etmesi; ayrıca bunu hükümet kuvvetini arkasına alarak gerçekleştirmesidir. Kurumun akıl ve ilim doğrultusunda değil de hükümetin direktiflerini esas alarak hareket etmesi ve bugünkü dil anarşisine sebebiyet verdiği iddia edilmiş ve kıyasıya eleştirilmiştir. Bununla birlikte dile yönelik “sadeleştirme hareketine” karşı çıkılmamıştır. Apaydın (1948: 37) tarafından sunulan tebliğde, elli yıl öncesinde kullanılan yazı ile konuşma dilini onaylamadıkları, çeşitli nedenlerle unutilan, kaybolan ve yabancı kelimelerle yerleri doldurulan fakat halk tarafından kullanılmaya devam eden Türkçe kelimelerin umuma mal edilmesine de asla aleyhtar olmadıkları ifade edilmiştir. Dilde yapılan tasfiye sürecine karşı olunmasının sebebi ise dil yaratmak için kelime icat edilmesi ve bunların kullanılmasının zorunluluk haline getirilmesi olarak dillendirmiştir. Kısaca Türkçeleştirme adı altında Türkçenin imha edilmesi tehlikesine dikkat çekilmiştir. Cemiyetin bu konudaki önerisi, dile yönelik gerek sadeleştirme gerekse de tasfiye dönemlerinde dillendirilmiş olan “*dil akademisinin*” kurulmasıdır. Bu doğrultuda dildeki sadeleşme ve Türkçeleşmenin “*şairlerin, ediplerin, muharrirlerin görevi*” olduğunun altı çizilmiştir. Fransa, özellikle Almanya’da ve diğer ülkelerde, durumun bu şekilde yürütüldüğü belirtilmiştir.

Ayrıca tebliğde cemiyetin uygulanan dil politikalarına yönelik eleştirilerine yer verilmiştir. İlk eleştiri; memlekette dil ıslahının diğer ülkelerin yaptığının tersi istikametinde ilmi ehliyeti tartışılır bir kurula bırakılması ve bu kurulun gayri ilmi mesaisinin mahsulü olan binlerde kelimeyi halka zorla kullandırmak istendiği yönündedir. Ayrıca muallimlerden başlanılarak bütün devlet memurları, hâkimler ile resmi makamlarla olan ilişkilerde halkın kendi dilinden farklı bir dile mahkûm, mecbur edilmesidir. Bu durum, “*vatandaşın özgürlüğüne yönelik bir tecavüz*” olarak görülmüştür. Önceden de belirtildiği üzere cemiyetin eleştirdiği bir diğer husus, kurumun hükümet politikalarına dâhil edilerek resmi otoriterce himaye edilmesidir. Cemiyet böyle bir politika izlenmesinin yanlışlığını dillendirmiştir. Tam tersi bir yol izlenmesi halinde hiç kimsenin tutmadığı, sempati duymadığı uydurma kelimelerin okul kitaplarına sokulmayacağı, resmi müesseseler tarafından istimal edilmeyeceği, halkın devletle olan münasebetlerinde kullanılmasının zaruri bir vasıf kazanmayacağı, hocaların ve talebelerin kafalarına zorla sokulmayacağı iddia edilmiştir. Ayrıca bu kelimelerin sadece Türk Dil Kurumu içinde kullanılacağı ve millî kültürün zedelenmeyeceğinin altı çizilmiştir. Bu tebliğde, hükümetin hizmetle mükellef olduğu milletin arzu ettiği şekilde yazma ve konuşmasına

müsaade edilmemesi; “*fikir ve söz hürriyetine karşı tarihte görülmemiş bir hadise*” olarak zikredilmiş, “*fikre tahakküm eyleyenlerin dile tahakküm ettikleri asla görülmediği*” dillendirilerek tutulan yolun yanlışlığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu tebliğde dil meselesine dil meselesine dair cemiyetin talepleri sıralanmıştır. Bu talepler mecmuanın dil meselesini konu edindiği beşinci sayısında, dil beyannamesinde ve mecmuanın hemen hemen her sayısında konuyla ilgili kalem oynatan yazarların makalelerinde tekrarlanmıştır. Kısaca tebliğde yer alan eleştiriler, öneriler, talepler mecmuanın “genel görüşünü” yansıttığı söylenebilir.

Dördüncü sayıda Mehmet Ali Sebük “*Hukuk Dili*” başlıklı yazısında Türk Dil Kurumunca hukuk dilinde başlatılan tasfiye sürecine değinmiştir. O, eski hukuk dilinin Doğu dillerinin bir karışımı olduğu için anlaşılmasının zorluğuna dikkat çekmiş, bu yüzden hukuk dilinin anlaşılmasının uzun yıllar alacağını, ciddi emek harcanması ve bu konuda tecrübenin de gerekli olduğunu altını çizmiştir. Yazarın bulduğu çözüm ise eski kanunların ağdalı dilini yumuşatmanın ancak bunların kullanılmasından vazgeçilmekle olacağı yönündedir. Hukuk dilinde Batı esas alınarak yapılan inkıpların hukuk dilini de içine aldığı fakat dilde inkılap değil de tekâmülün mevzuu bahis olduğunu savunmuştur. Hukuk dilinde bir virgül ve noktanın bile çok önemli olduğunu bu yüzden hiçbir memlekette hukuk dilini bozacak bir girişim içine girilmediğini, onun tekâmül seyrine bıraktığını savunmuştur. Bizim memleketimizde ise hukuk dilinin tekâmüle yürürken uydurma kelime ile tabirlerin taarruzuna uğradığını, Türk Dil Kurumunun hiç anlamadığı ve yabancı bulduğu bir sahaya geçmesinin büyük bir hata olduğunu, Adalet Bakanlığı’nın bu kurumun uydurduğu kelimeleri adalet mekanizmasına dayatmasının yanlışlığını ifade etmiştir. Tekâmül evresine ulaşan hukuk dilini yapanların yine onun mensubu profesör, hâkim ve avukatlar olduğunu bunda Adalet Bakanlığı’nın hiçbir rolünün bulunmadığını belirtmiştir. Kurumun dilin bozulmasında rol üstlenerek bir vasıtaya dönüşmesi, nüfusunu kullanarak uydurma kelimelerin hukuk sahasına atlamasına imkân verdiğinin altını çizmiştir. Hukuk sahasına yerleşmiş, dağdaki çoban dâhil herkes tarafından bilinen birçok kelime ve tabirin olduğunu fakat “uydurma dil” politikasıyla bu kelimelerin yerlerine başkalarının aktarılmasının tatbikat hayatındaki ahengi altüst ettiğini vurgulamıştır. Bu konuda varmış olduğu neticeyi şu sözlerle ifade etmiştir (Sebük, 1949: 163): “*Zorla güzellik olmaz. Şuuruna sahip hiçbir hukukçu, ilimde ve hatta mantıkta yeri olmayan kelime ve tâbirleri kullanmağa mecbur değildir. Ağdalı, anlaşılması güç ve mânasını kaybetmiş hukukî tâbir ve kelimeler, zaten yeni nesiller önünde erimeğe ve boş kalıplar haline gelmeğe mahkûmdur. Bunun için emre, zora ve müdahaleye hiç lüzum yoktur.*” Sebük yazısının sonunu cemiyetin dile yönelik müdahaleyi durduracak çareleri ararken hukuk dilini de hesaba katacağını, bu konuda yapılacak hizmetin millete layık bir değerde olacağını da altını çizmiştir.

Dördüncü sayının “*Kronik*” kısmının “*Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin Faaliyetleri*” başlığı altında “*Türkçe Meselesi*” yazısı okuyucularla buluşturularak hükümetçe izlenen dil politikalarına karşı cemiyetin takip ettiği yol ve yöntemler aktarılmıştır. Dilde gerçekleşen tasfiye süreci, “*vatandaşlık hürriyet ve hakkına alenen bir aykırılık içerdiği*” vurgusuyla reddedilmiştir. Cemiyetin idari heyetinin 7 Haziran 1948 tarihinde dil meselesinin müzakereye alınmasına karar verdiği belirtilmiştir. İlk olarak cemiyet üyelerin fikir ve kanaatlerini öğrenmek için anket soruları hazırlanıp dağıtıldığı ve böylece hükümet tarafından izlenen dil politikası uygulamalarının onaylanıp onaylanmadığının sorulduğu, bir üye dışında diğerlerince bu uygulamaların tasvip edildiği aktarılmıştır. Bu konuda tüm hazırlıkların tamamlandığı; ancak Muallimler Birliği tarafından düzenlenen dil toplantılarından çıkacak neticelerin beklendiği ifade edilmiştir. Söz konusu toplantıların bazı hoş olmayan hadiselerden neticelendirilememesi nedeniyle cemiyetin 15 Ocak 1949 tarihinde üyelerini toplantıya çağırdığı, üç toplantının gerçekleştiği ve cemiyetçe yayımlanacak olan dile dair beyannamenin son defa gözden geçirmesi için 12 Şubat 1949 tarihinde yeniden bir toplantının gerçekleştirileceği duyurulmuştur. Dil konusunda cemiyetin faaliyetlerinin mecmua vasıtasıyla kamuoyuna aktarıldığı görülmektedir.

Başlı bu dil toplantılarının ilkinde kısa bir beyanat vererek cemiyetin temel gayesini; “*hür fikri yaymak ve hürriyeti engellemeye kalkışanlarla mücadele etmek*” şeklinde izah etmiştir. Bu gaye dolayısıyla “dil meselesi” davasını ele almaya karar verdiklerini açıklamıştır. Dil meselesinin cemiyeti yakından alakadar eden bir konu olarak görülmesinin sebebini; memleketteki vatandaşların yaşayan dille konuşmaya ve yazmaya hakkı olduğunu, ancak okullarda, dairelerde, mahkemelerde,

sinemalarda, pek çok kanunda başka bir dil kullanmaya mecbur bırakmasının (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 193-194) kabul edilemezliği olarak belirtmiştir. Başgil'in bu demeçlerinden dile yönelik herhangi bir müdahalenin cemiyetçe tasvip edilmediği açıkça görülmektedir.

Başgil'in konu ile ilgili görüşlerini, mecmuanın beşinci sayısında yayımlanan "*Dil Beyannamesi Münasebetiyle*" başlıklı yazısında daha net biçimde görmek mümkündür. Ona göre (1949: 196-197), "uydurma dili" ortaya atanların millete kötülük yapamamasındaki temel unsurlar "milletin kendisi, vatansever olan okul hocaları ve basın"dır. O, milletin bilhassa gençlerin "soysuz kelimeleri" daima alayla karşıladığını, uydurmacaları eğlenceye alarak cezalandırdığını, kısaca yersiz ve haksız hükümet emirlerine, tedbirlerine karşı halkın en tesirli silahının "alaya alıp eğlence mevzuu yapmak" olduğunu belirtmiştir. Okul hocalarının ise yüzde doksan dokuzunun bu "uydurma kelimelere" karşı nefret duyduklarını, memleketin dilinin yaşatılmasına dair her şeyi yaptıklarını vurgulamıştır. Maarif Teşkilatı'nın sahip olduğu kanuni yetkiyi kullanmasındaki hakiki maksadının ve asıl hedefinin, "*mukavemetleri kırmak ve uydurma dile karşı kalkacak başları ezmek*" olduğunu belirterek muallimlerin bu şekilde baskı altına alınmasını tenkit etmiştir. Bunlara rağmen muallimlerin memleket diline karşı görevlerini yapmaktan geri durmadıklarını, uydurma dilin belini kıran hareketler safında yer aldıklarını İstanbul Muallimler Birliği'nin tertiplemediği Dil Kongresine katılarak gösterdiklerinin altını çizmiştir. Bu kongreye gönderme yapan Başgil, en yaşlısından en gencine kadar Türk milletinin fikir ordusunun uydurma dile karşı çıktığını, "*son devir hareketlerinin en mühimi olarak memleket tarihine mal olduğunu*" vurgulamıştır. Matbuatın ise gösterdiği hassasiyet ile hizmeti takdirle karşılamıştır; "*dil baskısının bu şiddetle hüküm sürdüğü devirde bile, çeşitli dil sansürlerinin amansız yumruklarına göğüs germiş ve halkın istediği ve beğendiği dil ile halka hitap etmekten çekinmemiştir.*"

Mecmuanın beşinci sayısı; "*Dile tahakküm, hakikate fikre ve vicdana tahakkümdür. Bu ise tahakkümlerin en ağıridir*" serlevhasıyla çıkmış, bütün yazılar "dil meselesine" ayrılmıştır. Bu sayıda cemiyetin dil meselesine dair duruşunu yansıtan bir beyanname de yer verilmiştir. Mecmuanın kapak sayfasının en alt kısmında; "*Bu sayı, bugün millet meselemizin en büyüğü haline gelen, dil davasının müdafasına tahsis edilmiştir*" ifadeleriyle söz konusu sayıyla verilmek istenen mesaj aktarılmak istenmiştir. Başgil (1949: 195) "*Dil Beyannamesi Münasebetiyle*" başlıklı yazısında, senelerce süren itirazlara rağmen hükümetin "uydurma dil" politikasını sürdürdüğünü, kanunlarda, mahkemelerde, okullarda "soysuz kelimelerin" çoğalmaya devam ettiğini tekrarlamıştır. Bunun yanı sıra memleketin diline karşı "sinsi bir pusu hücumu" olarak nitelendirdiği "uydurma dilin", üniversitelere sokulmasını ve üniversite hocalarının bunu kullanmaya kendini zorunlu hissetmesini eleştirmiştir. Ayrıca anayasanın uydurma dile çevrilmesinden duyduğu hoşnutsuzluğu dillendirmiştir. "*Muhalefet partilerimize ne buyrulur?*" sorusuyla eleştirilerin en büyüğünü muhalefete yönelmiştir (Başgil, 1949: 196); "*Dil meselesinde muhalefet yalnız lakaydıyla kalsaydı, o kadar gam yemezdim. Eşefle görüyoruz ki muhalefet partilerimiz uydurma kelimelerin en soysuzlarını bile fütursuzca benimseyip resmen kullanmakta ve belki farkında olmaksızın dil kahyacılığını desteklemektedir.*"

Mecmuada "*Dil Beyannamesi Hakkında*" başlığıyla çıkan beyannameye cemiyetin dile yönelik eleştirel tavrının özetini görmek mümkündür; "*Asırlar boyunca sayısız Türk nesillerinin tefekkür nuru ile yüğrülüp meydana gelen ve bugün millet birliğimizin temelini teşkil eden dilimiz, bir zamandan beri, manası anlaşılmaz bir baskı politikasına alet edilmektedir.*" Burada millî benliğin ana unsuru haline gelen Türkçe yerine tamamen yabancı bir dil ile halkı öğretmeye, öğrenmeye, yazmaya ve konuşmaya zorlamanın; ayrıca bunları her türlü neşriyat yoluyla halka mecburi kabul ettirmeye çalışmanın yanlışlığı dile getirilmiştir. Sadece vatandaşın hukukuna değil aynı zamanda insan haklarına yakışmayan baskı siyasetinin güdüldüğü belirtilmiştir. Memleketteki vatandaşların buna direnmelerine rağmen söz konusu anlayışın devam ettiği vurgulanmıştır. Bu baskı siyasetinin sürdürülmesinin olumsuzlukları şöyle izah edilmiştir (HFYC Beyannamesi, 1949: 200-201); "*Bugün halk, hükümet ve idarenin dilinden; ana babalar çocuklarının mektep ağzından bir şey anlamaz olmuş; genç nesil yetişkinlerin bilgisinden ve birikmiş tecrübelerinden istifade edemez bir hale gelmiştir. Bu suretle hem millet birliğimizin en sağlam çekirdeği olan aile yuvasına, hem de halk ile hükümet ve gençlerle yetişkinler arasına ayrılık ve zümrecilik tezadı getirmiştir.*"

Mecmuada bu durum karşısında ehemmiyetli düşünme "vatani bir vazife" olarak kabul edilmiş, dile yönelik müdahaleye karşı bazı beyanlarda bulunulmuştur. Bunlar (HFYC Beyannamesi,

1949: 201-202-203), yetki sınırları anayasada çizilmiş olan resmi şahsiyetlerin hükümet gücünü de yanına alarak zorla dil ıslahaılığına soyunmasını hem yetki alanının aşılmasından hem de millî birliğe zarar verilmesinden başka hiçbir netice doğurmadığıdır. Dil işinin hükümetin, partilerin, siyasetin işi olmadığı aksine dilde tasarrufun ihtisas, ilim, kalem sahibi olanların görevleri arasında yer aldığıdır. Ayrıca dile yönelik müdahalenin “z Türkçe” maskesi altında mektep kitaplarına, kanun metinlerine, resmi yazışmalara, mahkemelere sokulmasına; bu doğrultuda kurgulanan ajans ile radyo yayınlarının devam edilmesine, halkın bu dili kullanmaya mecbur bırakılmasına karşı oldukları belirtilmiştir. Cemiyetin bu konudaki tavrı net olarak şöyle aktarılmıştır; *“Yaşayan Türkçe iktidarın malı değil Türk milletinin müşterek dili ve memleket tarihinin bir mirasıdır. Bunda muayyen bir partinin ve iktidar adamlarının sırf kendi görüş ve politikaları uyarınca tasarrufta bulunmaları fuzul ve haksızdır.”*

Ayrıca hükümet tarafından yazdırılarak okullarda okutulmaya mecbur edilen “Tek Kitap” uygulaması eleştirilmiştir. Bu durum “memleket ilmi ile maarifi adına zararlı bir gidişat” şeklinde nitelendirilmiştir. Okul, hoca ve kitabın muayyen “bir zümre veyahut partinin” kölesi olmadığı, okulun siyasete bitaraf kalarak “kitap ve hocanın” memleketin gerçekleri, ilmi ve objektif realiteye bağlanması, çocukların bu okullarda sadece “ilim, ahlk ve terbiye” çerçevesinde yetişmeleri gerektiği savunulmuştur. Dil meselesinde hükümetin sadece bir zümrenin fikirleri doğrultusunda hareket etmesine, zora başvurarak ve kanun yoluyla dili değiştirmesine taraftar olmadıklarının altı çizilmiştir. Serbest bir şekilde cereyan edecek kültür hareketi neticesinde dilin sadeleştirilmesine halk ile seçkin zümreler arasındaki ifade ve görüş farklarının en az seviyeye indirilmesine, ilim sanat ve edebiyat dilinde var olan eksiklerin halk dilindekilerle tamamlanmasına, konuşma ve yazma dilinde sunulmaktan kaçınılmasına taraftar oldukları ifade edilmiştir. Hükümetin emirlerine doğrultusunda yol aldığı iddia edilen Türk Dil Kurumu’nun, Türkçenin içine düştüğü bu durumun mesul olarak zikredilmiş, onun yerine bir “akademi” kurulması önerilmiştir. Bu akademiden beklenen hizmetler şu şekilde sıralanmıştır (HFYC Beyannamesi, 1949: 206):

- a- Yaşayan Türkçeyi son senelerde sokulmuş olan uydurma kelime ve tabirlerden temizlemek,
- b- Yaşayan Türkçede karşılığı varken garp dillerinden alınmış olan kelimeleri memleketlerine iade etmek,
- c- Türkçeyi son senelerde saplandığı ırklık orağından kurtarmak ve dilin bünyesine girip yerlileşmiş olan kelimeleri, asıllarına bakmadan, Türkçe kabul etmek,
- d- Bu tasfiye iade ve kabulden sonra yaşayan Türkçenin mükemmel bir kamusunu, sarf ve nahvini yapmak,
- e- Dili ilmi bir zabıta altına alıp resmi ve keyfi müdahalelerden korumak.

Aynı sayıda kaleme aldığı *“Dil”* adlı yazısında Halide Edip Adıvar (1949: 207-208-209), Türkçeye yaklaşımın lengüistik/dil bilim odaklı olmasını eleştirerek vermiş olduğu örneklerle bu tarz tartışmaların fayda yerine zarar getireceğini savunmuştur. O, dilin tüm kelimelerin birlikteliğiyle meydana gelen “ifade ve mana” açısından düşünülmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Memlekette dilin köklerini ortadan kaldırmaya yönelik bir tasfiye sürecinin başlatılmasının nedenini şöyle izah etmiştir; *“nk kelime artık yaşayan bir vücudun en kk parçası olduğu unutulmuş, dil, kelime hudutları içinde hapsedilecek bir mefhum olmuştur. Bununla beraber, tek kaygımız kelimelerin kendisi olmuştur. Bu aramızda adeta bir fileloji hastalığı ortaya çıkarmıştır. Kurul zası veya bir yere kurulmak isteyenler, filelojik eserler okumaya çalışmış ve kendi sabit fikirlerine uyan taraşlarına birer ns gibi sarılmışlardır.”* Bu hareketin hem zararlı hem de faydalı bir tarafı olduğunu dillendirmiştir. Faydasını, süreç nihayete erdiğinde dilin birkaç yüz kelimeden ibaret kalacağını belirterek bunu kinayeli şekilde “orijinal bir komedi mevzuu” olarak adlandırmıştır. Ayrıca zarar muhasebesini, psikolojik zarar olarak nitelediği, “dilnin bir kelime yığını olduğu zihniyetinin yerleşmesi” şeklinde izah etmiştir. Herhangi bir dildeki kelime sayısındaki fazlalığın onu medeni dil haline getirmediğini tersine tıpkı bir milleti oluşturan bileşenlerin çeşitliğine, zenginliğine göre yüksek mevkide olabileceğini savunmuştur.

Adıvar (1949: 209-210), dile kelime açısından bir “yığın” anlayışıyla yaklaşmanın dilin özünü oluşturan cümle mefhumuna zarar verdiğini, “ahenk ve mana” itibarıyla birliği bozduğunu belirtmiştir. Dilin yüksek bir seviyeye ulaşması ancak bu birliğin hsil olmasıyla gerçekleşebileceğine dikkat çekmiştir. Aksi takdirde lgat ezberlemekle, kelimelerin teker teker anlamlarını bilmekle dil öğrenilemeyeceğini dillendirmiştir. Yazanın da anlamadığı “uydurma dile” itiraz ederken dili “kelime yığını” şeklinde görme anlayışına da karşı gelinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durumdan korunmak için takip edilecek tek yolun, Türkçeyi güzel ve doğru kullanan yazarları eski veya yeni

ayrıt etmeksizin okumaktan geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca gençleri ve çocukları dili bir kelime koleksiyonu telâkki eden zihniyetten korumanın elzem olduğunu aksi durumda dilin kalabalıkların konuştuğu bir lisan haline geleceğini, bilim ve sanat yaratacak yeteneği ortadan kaldırılabileceğini savunmuştur.

“*Dil Hakkındaki Beyanname Münasebetiyle*” başlıklı yazısında Abdülhak Kemal Yörük (1949: 212), benzer şekilde tüm ilim ile yazı dilinin baştan aşağıya yeni tabir ve kelimelerle değiştirilmeye yönelik zorlamayı “fikir ve ifade özgürlüğüne yönelik bir hakaret” nitelendirerek bunu kamuoyuna iletmeyi bir vazife gördüğünü dillendirmiştir. Beyannamede de belirtildiği gibi gerekli olan özleştirme hareketine yönelik herhangi bir karşı duruş içinde olmadığını vurgulayarak eleştirisinin temel nedenlerini şu şekilde izah etmiştir; “*Cemiyetin iddiası eski dili olduğu muhafaza etmek değildir; dilin tabii seyrine müessir olmak için devlet kudretinin sağladığı imkânlardan faydalanmağı önlemeğe, onu birkaç şahsın veya zümrenin tahakkümünden kurtarmağa çalışmaktır.*” Dili, bireyler arasında kaynaşma ve dayanışma aracı, geçmişle gelecek arasında bağlantıyı sağlayan “tek canlı vasıta” olarak görmüştür. Dile yönelik girişilen tasfiye hareketiyle milletin geçmişiyle bağlantısını kopararak geleceği baskı altına tutma girişiminin yanlışlığından bahsetmiştir.

Yörük (1949: 211) dilin doğal akışı içerisinde zamanla kendiliğinden değişip olgunlaşacağını belirtmiştir; “*Gerçekten dil, hiçbir memlekette, olduğu gibi muhafaza edilmiş, dar sınırlar içinde hareketi tevkif olunmuş bir müessese değildir; o, tarihi seyir içinde bünyesine uygun bir istihale ve tekâmül ile daima olgunlaşmak yolunda bulunan içtimaî bir uzviyettir.*” Herhangi bir otoritenin, bilhassa devletin, denetimi altında doğal olmayan bir şekilde dilin gelişmesinin hayırlı bir sonuç vermeyeceği, aksine nesilleri birbirine bağlayan bu kıymetli müessesenin serbest bırakılması halinde millî birliği ve metaneti sağlayacağını savunmuştur. Kalem ve ilim insanların çalışmaları ve onların ortaya çıkaracağı yeni kelime ile tabirlerin ancak kamuoyunun tutulmasıyla dilde yer bulacağını, doğal gelişim sürecinde dildeki eski tabirlerin yenileriyle yer değiştireceği gibi yeni olan şeyleri adlandırmak içinde yeni tabirlerin de meydana geleceğini böylece dilin gelişiminin sağlanmış olacağını vurgulamıştır. Tanzimat döneminden itibaren dilin gelişiminin bu şekilde seyrettiğini, resmi otoritenin herhangi bir müdahalesi olmaksızın bir asır boyunca dilin bu şekilde var olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Başgil gibi okullarda okutulan “tek kitap” sistemini de eleştirmiştir. Kurumun; vatandaşın düşünce/fikir ve ifade hürriyetini ihlâl edecek mahiyette devlet otoritesini de arkasına alarak dil tasfiyesine girişmesine karşı çıkarak, bunun “*vatandaş ve insan hürriyetine*” müdahale olduğunu dillendirmiştir. Dil işini “*hürriyet*” meselesi; tasfiye sürecini ise kendi düşüncelerinin daima doğru olduğunu kabul eden dar bir zümrenin “*zihniyet taassubu*” şeklinde tasvir etmiştir.

Mecmuada Tarih Tezi ile Güneş Dil Teorisi ile ilgili düşüncelere yer verilmiştir. *Uydurma Dil*” başlıklı yazısında Burhan Apaydın’ın bu konudaki düşünceleri kısaca şöyledir (1949: 215); “*... bütün dünya Türklerle meskündür ve esasta her millet Türktür. ... âlim geçinen insanların nasıl vaz ve iddia ettiklerine hayretler içinde kalmışım. Aradan kısa bir zaman müteakip, tarih sahasında duyduğum bu hayret, Güneş-Dil Teorisi ile bir şakinliğe çevrildi. ... Türk Dil Kurumu, “Yüksek bir Türk buluşu” diye tavsif ettiği, Güneş-Dil Teorisi ile; dünya milletlerinin dillerinin menşe itibarıyla türkçeden geldiğini iddia ediyordu.*” O, Güneş Dil Teorisi ile daha önceden dilde başlayan uydurma hareketi furçasının kısmen de olsa durdurulduğunu, dilin soysuzlaştırılmasına az çok son verme adına iyi bir gelişme olduğunu belirtmiştir. Apaydın (1949: 215-216) bu teorinin, Türk Dil Kurumu tarafından icat edilen kelimelerin ispatını sağlayan dilcilerin kullandığı bir vasıta organına dönüşmesini eleştirmiştir; “*Güneş-Dil Teorisi uydurma dilcilikten rücuu mutazammın bir mahiyet taşıırken, bir müddet sonra vaz’ına tamamen ters bir gaye uğruna kullanılmış ve Dil Kurumunun tümen tümen icad ettiği kelimelerin (öz Türkçe)liğini ispat yolunda dilci geçinenlere bir vasıta hizmetini görmüştür.*” Mecmuadaki diğer yazarlar gibi Apaydın da dilin yabancı kelimelerin istilâsına karşın bunların yerine yenilerini bulma işinin herkes tarafından ilmi otoritesi kabul edilen bir “akademiye” bırakılması gerektiğini savunmuştur. Bu akademinin hükümetin verdiği emirlerle değil ilim ile mantığın rehberliğinde olması gerektiğini belirterek cemiyetin bu konudaki bakış açısını bir kez daha dillendirmiştir. Hükümetçe ortaya atılan ve nesiller arasında bağlantıyı kopartarak kültür hazinelerinde karartıya neden olan tasfiyecilik hareketinin vuku bulduğu andan itibaren önlenemediğini aktarmıştır. Bu hareketin ilk zamanlarında ve hız kazandığı evrelerde, anayasa ilkelerinin askıya alınarak tenkit, tartışma özgürlüklerinin millî birlik çıkırtkanlığı altında ortadan

kaldırıldığını belirtmiştir. Matbuat ile Polis Vazife ve Örfi Kanun vasıtasıyla vatandaşların direnme ve fikrini beyan etme hakkının ihlal edildiğini, hükümetin zor kullanarak aydınları susturduğunu savunmuştur. Hiçbir memlekette böyle bir hareket tarzının yaşanmadığını, millî dili inkişaf ettirmenin hükümet kuvvetleriyle halledilebilecek bir durum olmadığını, bunun “muharrirlerin, şairlerin ve ediplerin işi” olduğunu vurgulamıştır.

Apaydın tasfiye hareketi öncesinde Farsça ve Arapçadan meydana gelen, bazı noktalarda belirsizleşen Türkçenin, folklor çalışmaları ve bilhassa Yakup Kadri Reşat Nuri, Halide Edip vb. aydınlara ait eserlerle sadeleştirilmeye ve eski haline getirilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Her türlü terkiplerin terkedilerek halkın kullandığı dil ile konuşulup yazılmaya başlandığını, ilim sahiplerinin de benzer şekilde eser vermeye gayret ettiğini, yeni harflerinin kabulüyle bu sürecin daha da sağlamlaştırıldığını aktarmıştır. Sonrasında bu sürecin ilim bakımından yanlış bir istikamette seyrettiğini şu şekilde belirtmiştir; “*mânasız bir kapris ile durdurularak istikameti değiştirildi. Ve dilde inkılâp sevdasına tutulanlar, bu sevdanın ateşi ile gittikçe güzelleşen Türkçeyi yakıp kavurdular.*” Hükümetin emri altına giren Türk Dil Kurumunun uydurma kelimeleri halka özellikle dili daha yeni öğrenmeye çalışan çocuklara zorla benimsetilmeye çalışılmasını eleştirmiştir; “*Bir memleket ki, hükümeti, hizmetle mükellef olduğu kendi arzu ettiği şekilde konuşmasını, yazmasını istemektedir. Tarih, böyle hâdiseyi şimdiye kadar kaydetmemiştir. Fikir ve söz hürriyetine karşı gelen hükümetler şimdiye kadar gelip geçmiştir. Fakat, fikre tahakküm eyleyenlerin dile tahakküm ettikleri asla görülmemiştir.*” Şayet Türk Dil Kurumu kanunla uydurma kelimeleri halka empoze etmeye çalışmasaydı yeni tabirlerin Türkçe için bir tehlike arz etmeyeceğini, kimsenin sempati duymadığı kelimelerinin okul kitaplarına yerleşmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca resmi müesseseler tarafından istimal edilmeyerek halk ile devlet arasındaki resmi ilişkilerde mecburi bir vasıf kazanmayacağını, hoca ve talebelerin kafalarına zorla sokulmayacağını, sadece Türk Dil Kurumu içinde ve üyeleri arasında kullanılarak millî kültürümüzün zedelenmeyeceğini savunmuştur (Apaydın, 1949: 217-218).

“*Dil Davamız Ziya Gökalp ve Dil Kurumu*” başlıklı yazısında Hıfzı Tevfik Gönensay (1949: 220-221-222), Türk Dil Kurumu ve üyelerinin dile yönelik tasfiye hareketini millete izah etme gereksinimini duymadıklarını, Türkçenin yüzyıllar boyunca vücut bulduğunu inkâr ederek onu yeniden tesis etme hususundaki ısrarlarını eleştirmiştir. Türk Dil Kurumuyla anlaşmaya varamadıkları hususu, “*Biz, bu dilin birkaç kişinin keyfine göre yeni baştan tesis edilebileceğine inanmıyoruz*” ifadeleriyle aktarmış, bunu Esperanto diliyle, -cinsiyetsiz, ırksız dil-, ve onun hazin sonucuyla ilişkilendirmiştir. Medeniyetin tüm mazisini yansıtan dili yeniden tesis etme gayretini, tüm mazi ile medeniyeti kökten inkâra kalkışmakla eş değer görmüştür. Türkçe yönelik tasfiye hareketini; Türk’ün zekâsı, hüneri ve zevkiyle işlenerek gelen dili ilkelliğe, geriliğe götürmeye çalışmakla aynı görmüş, böyle bir durumun Türk dilinde, edebiyatında, fikir âleminde açacağı boşluğun asırlar geçse de çok kolay kapanmayacağını vurgulamıştır. Kurumun yeni bir dil tesisine girişmesinin gereksiz olduğunu belirterek dil inkılâbı için yapılanın, Türkçenin karmakarışık bir hal almasına sebebiyet vererek nesiller arasındaki irtibatı ortadan kaldırmak suretiyle günümüz gencini kendi mazisine, tarihine, ecdadına, edebiyatına, bütün geçmesine yabancılaştırmak gayretini yansıttığını dillendirmiştir. O, gazete yazılarından okul kitaplarına kadar yerleşen uydurma kelimeler nedeniyle çocukların konuşma ve kendinden evvelki nesillerle anlaşma kabiliyetinin ve gazetelerde yazı yazan kimseler arasında düzgün bir ifadeye sahip olanların kalmadığını belirtmiştir. Üslûpta sanatkâr olma hevesi özellikle edebiyatta yürekler acısı şekilde cereyan etmeye başladığını aktarmıştır. Yeni neslin Türk edebiyatına karşı yabancılaşmaya başladığını, eskilerin divan şiiri, daha sonrakilerin Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatından hoşlandığını, kendi dönemindekilerin millî edebiyata gönül verdiğini, şimdikilere ise edebiyat adına sevecek herhangi bir şey kalmadığını ifade etmiştir. Bunun nedenini konuştuğu dile yabancılaşan çocukların Yunus Emre, Karacaoğlan, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal ve Faruk Nafiz gibi yazarların dilini anlayamamasıyla izah etmiştir. Memlekette ilmi eserlere ilginin azalmasını ve kültürel yaşamın yeniden bir buhrana gidişini dilde yaşanan tasfiye hareketine bağlamıştır. Türkçeye verilmesi gereken doğal istikametinin esaslarının Ziya Gökalp’in düşüncelerine dayandırılması gerektiğini belirterek bunları maddeler halinde sıralamıştır (Gönensay, 1949: 223):

- 1- Güzel, saf, ince, Türkçe, İstanbulda konuşulan Türkçedir
- 2- Herkesin bildiği ve lûgata bakmadan mânasını anladığı her söz, Öz Türkçedir.
- 3- Kökü ne olursa olsun Türkçeleşen her söz, Türkçe sayılır.

- 4- Uydurma söz yapmaktan, yapma yola sapmaktan çekinmek gerekir.
- 5- Dilimizde mevcut müteradif sözlerin yabancı asıldan gelenlerini terk ile Öz Türkçe olanlarını kullanmalıdır.
- 6- Muhtaç olduğumuz yeni kelimeler için halkın söz yaratma usullerine benimsemelidir.
- 7- Bu yeni kelimeleri, yaşayan Türkçeden yapmak suretiyle İstanbul Türkçesini incitmemeğe ve zevkimizi İstanbul Türkçesine göre ayarlamağa çalışmak lâzımdır.
- 8- Arap ve Fars asıllarından gelen kelimelerin telâffuzunda halkın telâffuzunu esas tutmalıdır.
- 9- Türklüğün vicdanı ve vatani bir olmak için lisanın bir olması şarttır.

Gönensay, Gökalp'in kaleme aldığı Türk diline dair ve Türkçülük hareketini içeren yazılarının bu konudaki mükemmelliğini yansıtan belgeler olduğunu vurgulamıştır. Genç Kalemler'den başlayarak önce Yeni Mecmua ardından Küçük Mecmua ile muhalif çizgide yer alan diğer mecmualarda yazmış olduğu makaleler, kitaplar, verdiği dersler, konferanslar onun dil hususundaki otoritesini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Ancak Türkçeye yön vermeye yeltenenlerin temel ilkeleri ile Gökalp'in önerdiği esaslar karşılaştırıldığında Türk Dil Kurumuna, onun tasfiyecilik hareketine karşı olanların ne kadar aksi yönde düşündüklerinin rahatlıkla anlaşılacağını dillendirmiştir. Dilcilerin esas aldıkları maddeleri şöyle sıralamıştır (Gönensay, 1949: 224):

- 1- Güzel, saf, ince Türkçe, Dil Kurumunun imal etmeğe çalıştığı Türkçedir.
- 2- Öz Türkçe sözler, herkesin bildiği, ve lûgata bakmadan mânasını anladığı sözler değil, kurumun kabul ettiği sözlerdir.
- 3- Kökü yabancı sözlerin Türkçeleşmesi Kurumun keyfine bağlıdır.
- 4- Türkçede, Arapçada ve Farsça kelimelerin kullanılması veya kullanılmaması bir kaideye tâbi değildir.
- 5- Dilimizde mevcut müteradif sözlerden hengilerinin kullanılacağını kurum tayin eder.
- 6- Muhtaç olduğumuz yeni kelimeler için kurumun kendi zevkine ve kendi keyfine dayanan usulleri vardır.
- 7- Yeni kelimeler yaratılırken İstanbul şivesini düşünmeğe sebep yoktur.
- 8- Başka dillerden Türkçeye giren kelimelerin telâffuzunu kurum tesbit eder.
- 9- Türklüğün vatani ve vicdan bir olmak için kurumun imal ettiği Türkçeyi itirazsız kabul etmek şarttır.

Özetle Gönensay yazısında, Gökalp ve Türk Dil Kurumunun, dönemin dilcilerinin, temel aldığı maddeleri kıyaslamak suretiyle dile dair cemiyetin yapmış olduğu eleştirilerin haklılığını ortaya koymaya çabalamıştır.

Benzer görüşler Abdülkadir Karahan'ın kaleme aldığı "*Muhtaç Olduğumuz Yazı Dili*" ve Celâl Dereoğlu'na ait "*Bir Lisan Misakı ve Sonu*" başlıklı yazılarda kendini hissettirmiştir. Karahan (1949: 226-227) yazısında, Türkçenin on iki yüzyıldan fazla zamandan beri kuvvetli bir yazı dili olarak ne kadar temiz ve özlü ifadeyi yansıttığının Göktürk abidelerinin dilinden anlaşılacağını belirtmiştir. Fakat Anadolu edebiyatının olgunlaşp yaygınlaşmasıyla halk tarafından anlaşılmadığını vurgulamıştır. Gazeteciliğin ve matbaacılığın memlekette gelişmesiyle milletçe yazı dilinde anlaşılmanın zaruretinin daha derinden hissedildiğini, Osmanlının inşa dilinden sıyrılarak halka doğru yönelme meselesinin Tanzimat sonrası kendiliğinden vuku bulduğunu, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gazeteci, edebiyatçı ve sanatkârların ilgi alanı içinde yoğun bir şekilde varlığını koruduğunu aktarmıştır. Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa gibi ediplerin yazı dili üzerindeki ıslah düşüncelerinin çok hayırlı olduğunu, psiko-sosyolojik bir müessese olan dile zorla müdahale etmenin vahim neticelerinin olabileceğini, fakat herhangi bir müdahale etmemenin de yanlışlığını belirterek asıl meselenin izlenecek yol ve yöntemlerin iyi bir şekilde tayin edilmesinde yattığının altını çizmiştir. Kimi aksaklıkların ve sapmaların yaşanmasına rağmen dilin eskiye göre daha iyi bir yol aldığını özellikle II. Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp ve arkadaşlarının yapmış olduğu katkılar sonrası daha ilmi, verimli bir istikamete yöneldiğini, Cumhuriyet döneminin ilk beş yılında (1923-1928) basılmış eserlerde Türkçenin ifade kudretinin ciddi şekilde gelişim gösterdiğini vurgulamıştır. 1928 yılında kabul edilen harf devriminin halka okuma yazmanın ulaştırılması bakımından hayırlı olduğunu, ancak yirmi beş yılı aşmış olan bir sınav evresinden de anlaşılacağı gibi az zaman içinde dilde inkılap olamayacağını belirtmiştir. Memlekette konuşma dili davası değil de yazı üzerinde asıl meselenin olduğunu, dil âlimlerinin özverili çalışmalarıyla dilin kendi sahası içinde zamanla beklenen yazı olgunluğuna ulaşacağını (Karahan, 1949: 229-230) belirtmiştir.

Dereoğlu ise yazısında (1949: 231-236-237) toplum için dilin değerine vurgu yaparak hiç kimsenin onun üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkına sahip olmadığını belirterek bir toplumun yaşayan, duyulan benliğini yansıttığını vurgulamıştır. O, dilleri "yaşayan (dinamik hal) ve donmuş (statik hal)" olarak ikiye ayırmıştır. Yaşayan diller (dinamik hal) arasında yerleştiği Türkçe ona göre; "*asırlarca yaşamış, muhtelif tesir ve karşı tesirlerle yuğurulmuş, sayısız ülkeler değiştirdikten sonra bugünkü canlı vasfını almıştır.*" Türkiye'de harf devrimiyle "Türk lisan meselesi" adı verilen bir

hastalığın başladığını savunmuştur. Bunun sebebini muayyen bir zümrenin makamlarını sağlamlaştırmak adına Türkçeyi bir vasıta aracı olarak kullanmaları şeklinde belirterek Türk Dil Kurumu aracılığıyla Türkçeye zarar verdiklerini vurgulamıştır. Dedeoğlu, Gönensay'ın kullandığı "Esperanto" dil benzetmesini tekrarlamış, tasfiyecilik anlayışının okul ile kitaplara aksettirilmesinden duyduğu kaygıyı aktarmıştır. Türk Dil Kurumunu karşısına almak suretiyle "Biz yaptık, biz yazdık, biz kurduk" fikrinin bir an önce bırakılması gerektiğini telkin etmiştir. 1928'den bu yana yürütülen eğitim programsızlığının yirmi bir senedir genç kuşağa dil bilgisi açısından bir şey katmadığını, onu tek tık ve dar görüşlü bir yapıya dönüştürdüğünü, memlekette refah ile istikrarın kalmadığını, böyle bir ortamda fen ve bilim erkânının yetişemeyeceğini vurgulamıştır. 1928'den beri Türk fikir ve sanat camiasının resmi ve sun'î otoritelerce tahrip edildiğini, Millî Eğitim Bakanlığı'nın programsızlık ve kırtasiyeciliğin hâkim olduğu bir yapıya büründüğünden bahsetmiştir. 1938 sonrasında İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla durumun daha da kötüleştiğini vurgulamıştır. Lisan meselesinde millî istikbal ve hâkimiyet olmak üzere iki anahtar taşın olduğunu, büyük Türkiye'nin bekasının bu meselenin müspet şekilde, milletin isteğine göre şekillenmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. II. Dünya Savaşı'nı kaybeden milletleri; "tek şef, tek dil, tek kitap ve tek düşünce karanlık odasına hapsedilen fertlerin teşkil ettiği yığınlar" şeklinde nitelendirmiş, memleketin 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın sarhoşluğunu terk etme zamanının geldiğini ifade etmiştir. O dönemdeki hayat şartları, iç ve dış baskılar nedeniyle Amerika gibi bir devlet geleceğinden endişe ederken Türk Dil Kurumunun tasfiyecilik işine girilmek suretiyle bireylerin fikirlerine ve ruhlarına baskı uygulamasının çöküntüye neden olacağını İtalya ile Almanya'dan verdiği örneklerle aktarmıştır.

Dereoğlu (1949: 237) yazısının sonunda memleket dili üzerinde son yirmi beş yıldan bu yana uygulanan müdahalelere, baskılara dikkat çekerek zararlı gidişatı ve tutulan yanlış yolu göstermeye çalıştığını ifade etmiştir. Dile karşı cephe almış olan bu müdahaleci zümreye ve otoriteye karşı bir beyanname yayımlandığını, böylece dilde hürriyet ile istiklalın ilan edildiğini belirterek okuyanlar ve okutanların bu mücadelenin temel öğeleri olduğunu savunmuştur; "Dil Kurumunun ve otoritenin muhterem âzaları, iki günlük ömrünüz için tarihte yapılan hataları tekrarlamayınız. Bugünkü iç ve dış şartlarına göre memleketin istikbalini düşünelim. Zira; Anibal kapımızdadır. Kartacayı yıkmalı!"

3.2. Dönemin Gazetelerinde "Hür Fikirler" Mecmuasının Dile Dair Yaklaşımının Yansımaları

Yukarıda bütün detaylarıyla ele alınan yazılar haricinde cemiyet tarafından yayımlanmış olan beyannamenin dönemim gazete sayfalarına yankı bulduğu mecmuada ifade edilmiş ve buralardan alıntılanan yazılar okuyucuyla buluşturulmuştur. Mecmuanın beşinci ve altıncı/yedinci sayılarında bu gazete yazılarına yer verilmiştir. Beşinci sayı incelendiğinde "Cumhuriyet, Akşam, Tasvir" gazetelerinde Halide Edip, Cihat Baban ve Burhan Felek'in kaleme almış olduğu yazılar aktararak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Diğer sayıda ise "Cumhuriyet" gazetesinde kendine yer bulan H. C. Honey tarafından Burhan Felek'e gönderilmiş olan mektuba yer ayrılmış, ayrıca İbrahim Alâettin Gövsa'nın "Hürriyet" ile Nuri Tarhan'ın "Milletin Sesi" gazetesindeki yazıları yayımlanmıştır.

14 Şubat 1949 tarihinde yayımlanan "Tasvir" gazetesinde Cihat Baban "Uydurma Dil Davası" başlıklı yazısında cemiyetin beyannamesini tahlil ederek bu konudaki fikirlerini okuyucuyla buluşturmuştur. Baban, dilde gerçekleşen sadeleşmesi hareketine karşı olmadıklarını (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 238-239); "Biz de lisanın sadeleştirilmesi ve istiklâline kavuşması taraftarız, fakat, bu sadeleştirme işinin dün yapıldığı ve bugün yapılmakta olduğu gibi tefekkürü öldürerek, mefhumları daraltarak, çocuğun düşünce kapasitesini ufaltarak, ve dün ile rabitası kökünden kesilerek yapılmasına taraftar değiliz. ... bir zamanlar tek emirle bütün gazeteler bu uydurma dil ile neşriyat yapmağa mecbur edilmişlerdi" şeklinde belirterek bu süreçte yaşanan tikanıklığın nasıl atlatıldığını şöyle aktarmıştır; "İş o kadar berbad olmuş, birbirimizi o kadar anlamaz hale gelmiştik ki, nihayet, Atatürk, güneş dil teorisini ortaya atarak, her kelimenin aslının Türkçeden geldiğini binaenaleyh her kelimeyi rahatça kullanmanın mümkün olduğunu söyledi, hakikat hepimizi cehennem azabından kurtardı." Dilin gelişiminin bir otoritenin emirlerine bırakılmayacağını belirtmiştir.

16 Şubat 1949 tarihinde yayımlanan "Akşam" gazetesinde "Dil Meselesi ve Hür Fikirleri Yayma" başlıklı yazısına Halide Edip "Dil bir milletin kendisidir" şiarıyla başlamış, Muallimler Birliği'nin kongresinden duyduğu memnuniyeti belirterek dönemdeki dil meselesine dair iki hususa dikkat çekmiştir. Söz konusu hususlardan ilkinin, harf inkılabına memleketteki halk tabakası ve

münevverler tarafından bir itirazın yükselmediği ve siyasi etki altına girmeyen ilim adamlarının dil konusundaki fikirlerini kabul ettikleri, ancak halkın bağrından kopmuş dilin değiştirilmesine razı olmadıkları şeklinde belirtmiştir. Özellikle dilin istikbali için harekete geçen üniversite hocalarının milletin manevi varlığını, benliğini korumak vazifesiyle mükellef olduklarının altını çizmiştir. İkincisi ise bir zümre ki ırkçılık hastalığına kapılarak yazılan, konuşulan, fikir yayma ve edebiyat aracı dile yeni bir yön verme çabası içine girmesine yaptığı vurgudur. Söz konusu zümrenin sırtını siyasi bir otoriteyi dayayarak mekteplere ve kitaplara uydurma dilin nüvelerini soktuklarını, ayrıca yayımlanmış oldukları kitaplarda aktardıkları uydurma dilin onları yazanlar tarafından bile anlaşılmayacak bir hale gelmesinin, -Muallimler Birliği'nin gerçekleştirmiş olduğu Birinci Dil Kongresi'ne atıfta bulunarak-, hocaların hareketlenmesine sebebiyet verdiğini savunmuştur. Adıvar yazısının devamında Muallimler Birliği'nin toplantılarına yer vermiş, orta mektep ile lise kitaplarına sokulan uydurma kelimelerle kurulan cümlelere yer vermiştir (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 239-240). Adıvar (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 240-241) cemiyetin beyannamesinin Birinci Dil Kongresi'nin risalesi kadar mühim olduğunu altını çizmiştir. Ayrıca dil meselesinin siyasi bir sorun olmadığını aksine halkın, sanatkârların, ilim erbaplarının, münevverlerin işi olduğunu göstermesi açısından taşımış olduğu ehemmiyetin varlığına şu sözlerle dikkat çekmiştir: *“Hülâsa, hocalarının birinci kongresinin kitabı ve Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin beyannamesi, Türkiyemizin hakikî mânasiyle garp medeniyetinin bir uvzu haline girdiğini gösteren büyük emarelerdir. Artık dil, siyasi bir mesele değil; ve biz onu halkın, münevverlerin, sanatkârların ve ilim adamlarının işi olduğunu kabul etmeğe doğru büyük bir adım atmış oluruz.”*

17 Şubat 1949 tarihinde yayımlanan *“Cumhuriyet”* gazetesinde yazı kaleme alan Burhan Felek, cemiyetin dil mevzusunda herkesin düşüncelerine tercüman olduğunu ve milletin malı olan dil üzerinde cereyan eden haksız tasarrufu ortadan kaldırmak için bir *“akademi”* kurulması fikrini desteklediğinin altını çizmiştir. Halka tavsiye edilen uydurma dile itibar etmeme ve asıl dili çocuklara öğretmek gibi konularda cemiyetle hem fikir olduğunu, *“hür fikirli bir gazeteci”* olarak bunu bir görev bildiğini vurgulamıştır. Yazısının devamında Felek, uydurma dil hareketine dair eleştirilerini sıralamıştır. Bu hususta onu asıl huzursuz eden noktayı şöyle izah etmiştir; *“ ..., bugün konuşma ve yazma dilinde muttasıl göze çarpan uydurma kelime kullandırma ve dili gitgide ifade kudretinden mahrum bırakma hareketidir.”* Bu hareketlerin organize olmadığını, fakat tuttıkları yoldan vazgeçmeme konusunda ısrarcı olmalarından duyduğu rahatsızlığını belirtmiş, bir dilin en büyük gücünün ifade zenginliği olduğunu savunmuştur. Tutulan yolun yanlışlığı dair tenkitlerine devam etmiş, yazısının sonunda Türkçenin gelişmesi konusunda elinden geleni yapacağını vurgulamıştır (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 241-242).

Mecmuada, 1 Mart 1949 tarihinde çıkan *“Cumhuriyet”* gazetesinde Burhan Felek'e H. C. Honey tarafından gönderilen mektuba yer ayrılmıştır. Mektubu yayımlama sebebi ise Türkçe hakkında bir yabancının fikirlerinin aktarılmasının değerli bulunması olarak ifade edilmiştir. Honey söz konusu mektupta (Hür Fikirler, 1949: 284) cemiyetin Türk dilinin zenginliği ile ahengini koruma çabasından övgüyle bahsetmiştir. Burada Türk kamuoyunun dil üzerinde gerçekleşen ıslah hareketlerinden vazgeçilmesine dair haklı isteği üzerine önemle durmuş; mecmualarda, gazetelerde karşı çıkılsa bile bu uydurma kelimelerin günden güne artarak kullanılmaya devam edilmesinin tezat bir durumu yansıttığına dikkat çekmiştir. Mektupta otuz ila kırk yıl önce de benzer bir durumun vuku bulduğunu, Türk gazetecilerin yazılarında uydurma kelimeleri kullanmasına rağmen bu durumun konuşma diline yansımadığını ifade etmiştir. Honey bu yöndeki endişesini ve bulduğu çözüm önerisini şöyle dillendirmiştir (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 284); *“Korkuyorum ki, halkın her gün okuduğu gazeteler ve mecmualar lisan hususunda titiz davranmazlarsa, eskiden arapça ve acemce lügat kitaplarından rastgele alınan kelimelerle vücuda gelen sun'i “kâtip lisanı” gibi şimdi de uydurma kelimelerden mürekkep ve aynı şekilde, halkın konuştuğu türkçenin uzak bir sun'i yazı dili teşekkül edebilir.” ... “Bugünkü işlek Türkçeyi büyük bir ehliyetle kullanan muharrirler önyak olsalar ve bütün matbuat bu uydurma kelimelere boykot ilân etse kıs bir zamanda, ortada lisans meselesi kalmaz. Türkçenin ıslahı bahsinde en makul hareket Ziya Gökalp'in ve Ömer Seyfettin'in açtıkları çığırda yürümektir kanaatindeyim.”*

Mart 1949'da yayımlanan *“Milletin Sesi”* gazetesinde *“Bir Yulan Hikâyesi”* adlı bir yazı kaleme alan Nuri Tarhan, alıntılıdığı bir metinle sözlük kullanmadan buradaki kelimelerin

anlaşılamayacağını belirterek uydurma dildeki durumu ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Tarhan yazısında (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 286) dñnyanın hiçbir yerinde rastgele kimseler tarafından devşirilen, uydurulan kelimelerle bir milletin dilinin inşa edilmeye çalışmadığını, dil esaslarının siyasetçilerin emirleri doğrultusunda yapılmış olan kurultaylarda tespitine uğraşılmadığını ve mektep kitaplarının dilinin konuşulandan bambaşka mahiyette olmadığını savunmuştur. Bir dilin milletçe kabulñnñ ancak eser veren yazarların, şairlerin güzelleştirdiği edebiyatın varlığıyla mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Dil Kurumu tarafından ortaya atılan kelimeleri ise “tutan ile tutmayan” olarak ikiye ayırmış, dilin “tecrñbe tahtasına” dñnñřtñrmesini tenkit ederek mñnevverlerin sñz konusu anlayışı takip etmesi durumunda “*Tñrkemiz çorbaya dñner*” ifadesinde bulunmuştur. Tarhan (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 286-287) için ehline verilmesinin ñnemine dikkat çekerek şu sñzleri sarfetmiştir; “*Hasta olduğumuz zaman mñhendise ve şaire değil hekime başvururuz. Evimizin plñnunu mimar yapar. Gemiyi idare eden kaptandır. Tam bir yılan hikāyesine dñnen dil davasını da artık mñtehasıslara bırakalım. Bu uydurma kelimeler bu gülñn irkilik gerçek milliyetçiliğe hiç yakışmıyor.*”

Dil konusunda son yazı İbrahim Alāettin Gñvsa’ya ait olan 13 Mart 1949 tarihli “*Hñrriyet*” gazetesinde yer alan “*Hür Fikirler Beyannamesi*”dir. Makalesinin başında HFYC tarafından yayımlanan beyannamenin ñnemi üzerine ivedilikle durarak şu ifadelerde bulunmuştur (Hür Fikirler Mecmuası, 1949: 287-288); “*ñnkñ bu beyanname yalnız aykırı ve çirkin uydurmaların isturabımdan doğan bir feryat değil, aynı zamanda meseleleri pek mñkemmel bir kavrayışla tahlil eden tamamiyle ilmñ ve mantiki bir irşattır.*” O, beyannamede millñ birliğin temeli ile milletin benliğinin ñzñnñ oluşturana dilin parti, politika ve hñkñmetin gñrev alanı içine girmediğinin, Dil Kurumu ile Dil Kurultayları gibi resmi şahsiyet ile heyetlerin devlet otoritesini arkasına almak suretiyle dile mñdahale etme yetkisinin bulunmadığının, ona yñnelik mñdahale ile tasarrufun ilim, ihtisas ve kalem sahibi mñtefekkirlerin işi olduğunun gñlñ kanıtlarla aktarıldığını savunmuştur. Sñz konusu beyannamenin bazı kişilerin zannettiği gibi eski Tñrkeyi koruma amacıyla dñzenlenmiř yalnızca menfi bir eserden ziyade dilin sadeleştirilmesi, ilmi araç haline dñnñřtñrñlmesi amacıyla yapılması gerekenler üzerinde ñneriler sunduğunun altını çizmiştir. Ayrıca burada zararlı ve yanlış işleri revize ederek bundan sonra yapılacakları temin amacıyla kanuni olarak ñzerk olan bir “akademi” kurulmasının gerekli olduğunun vurgulandığını belirtmiştir. Gñkova, yazısını şu ifadelerle bitirmiştir; “*İlerinde ancak irfanının ve vicdanının sesini duyanlar arasında beyannamenin hakkını teslim etmeyeceklerin çıkması bence muhaldir. Ancak bu çok haklı ve tamamiyle erevelli teklifler dahi makam ve salāhiyet sahiplerinin mahut “nemelāzımcılık” politikasiyle karşılanır diye korkuyorum.*”

Gazete yazıları incelendiğinde mecmua yazarlarınca dillendirilen eleştirilerin benzerlerinin yapıldığı gñrñlmñřtñr. Ayrıca bu yazılarda cemiyetin dil konusunda gñsterdiđi çaba ve beyannamenin ñnemi vurgulanarak cemiyete destek verilmiştir.

4. SONUÇ

Tñrkiye’de modern anlamda dil tartışmalarının başlangıcı Tanzimat dñneminde kadar gñtñrñlmektedir. Bu dñnemde “dil meselesi” gñndemi yoğun bir şekilde işgal etmiş, I. ve II. Meşrutiyet evresinde de tazeliğini korumuştur. Erken Cumhuriyet dñneminde ise devletin mñdahale ettiği bir alan haline gelmiştir.

II. Dñnya Savaşı’nın neticelendirilmesi ardından oluşana atmosferde “Hür Dñnya” safında yer alan Tñrkiye, liberal demokratik değerleri benimsenmiştir. Bu durum unutulana bir kavramın, sivil toplumun, tekrardan hatırlanmasını ve sivil muhalefetin tekrardan gñrñnñr hale gelmesini sağlamıştır. Ahmet Emin Yalman ve Ali Fuat Başgil’in ortak mesaisinin ñrñnñ olarak ortaya çıkan ilk liberal sivil kuruluş olarak dillendirilen “Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC)” ile onun yayım organı olarak çıkarılana “Hür Fikirler” mecmuasında da “dil meselesine” bñyñk ñnem verilmiştir. Buradaki yazılar incelendiğinde klasik liberallerin savunduğu “hñrriyet/ñzgñrlñk anlayışı” çerçevesinde konunun ele alındığı, eleştirilerin ve ñnerilerin bu doğrultuda yapıldığı gñrñlmñřtñr.

Mecmua incelendiğinde dilde sadeleştirmenin desteklendiği fakat tasfiye hareketindeki “aşırılığın” şiddetle eleştirildiği gñrñlmektedir. Bunun nedeni ise dilde inkılap hareketinin kısa bir sñre içerisinde gerçekleşemeyeceği, dilin gelişiminin doğal sñre içerisinde kendiliğinden olması gerektiği, dilde sadeleştirmenin de bu yñnde seyretmesi vurgusunda açıkça gñrñlmektedir. Benzer karşı çıkışın

Birinci Dil Kongresinde Hüseyin Cahit Yalçın tarafında da yapıldığı düşünüldüğünde ve dönemin liberallerini bir çatı altında toplayan cemiyetin bu bakış açısı karşılaştırıldığında liberallerin erken Cumhuriyet dönemi dil politikalarına yönelik tavrında bir değişiklik olmadığı açıktır. Mecmuada söz konusu bakış açısının sahiplenilmesindeki temel gerekçe ise dilin nesilleri birbirine bağlayan yönüne dikkat çekilerek millî birliğin, beraberliğin metanetini sağlayıcı bir unsur olarak görülmesi olarak ifade edilmiştir. Mecmuada kimi yazarlarca dilin yeniden tesisinin medeniyetin kökten inkârı şeklinde algılanarak Esperanto diliyle -cinsiyetsiz, ırksız dil- eş değer görülerek eleştirilmesi bu anlayışın bir yansımasıdır. Ayrıca Muallimler Birliği'nin düzenlediği Dil Kongresine iştirak edilmesi, buradaki tebliğe ilk sayıda yer verilmesi mecmuada ifade edildiği gibi “uydurma dilin belini karan hareketler safında yer aldıklarının” bir kanıtıdır. Mecmuada “uydurma dil”, “soysuz kelimeler” gibi tabirlerinin kullanılması İnönü dönemi dil politikası ve uygulamalarının aşırı tasfiyeci yapısına duyulan rahatsızlığın bir tezahürüdür.

“Hür fikri yaymak ve hürriyeti engellemeye kalkışanlarla mücadele etmek” şiarına sahip bir cemiyetin dil işini de her şeyden evvel “hürriyet” meselesi olarak görmüş olması kendine çizmiş olduğu misyonun bir parçasıdır. Dilde gerçekleşen tasfiye hareketine yönelik “fikir ve söz hürriyetine”, “vatandaşlık hürriyet ve hakkına alenen bir aykırılık içerdiği” gerekçesiyle karşı çıkılması bunun açık bir örneğidir. Ayrıca dilde sadeleştirme de dâhil tasfiyenin herhangi bir otoritenin emirleri doğrultusunda yapılmamasındaki güçlü vurgu “devlet müdahalesinin hiçbir şekilde kabul görülmediğinin” açık bir kanıtıdır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk Dili Tetkik Cemiyetinin/Türk Dil Kurumunun dil politikalarına karşı olanlar, bunun yerine bir “dil akademisi” kurulması önerisinde bulunmuşlardır. Bu öneri mecmuada sadeleşmeye karşı çıkılmamakla birlikte dile yönelik tasarrufun ve müdahalenin “ilim, ihtisas ve kalem sahibi insanların işi olduğu” vurgusunda ve açıkça “dil akademisinin” kurulmasının dillendirilmesiyle kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Cemiyet tarafından üyelerinin genel görüşünü yansıtan bir dil beyannamesi hazırlanmış ve mecmuada yayımlanmıştır. Mecmuanın önemli özelliklerinden biri de beşinci sayısının sadece dil meselesine ayrılmasıdır. Bu beyannamenin önemini Tatar Kırılmış (2017: 308) Yeni Lisan'dan tam otuz sekiz yıl sonra Türkçenin değiştirilmesine dair itiraz eden “yeni bir beyanname” olarak vurgulamıştır. Söz konusu beyannamede değişimin vatandaşlık haklarına aykırı bulunarak kabul görmediğini, her iki beyannamenin ortak özelliğinin aydın kimliğinin ana dile ilişkin sunmuş olduğu yaklaşımın hükümet politikalarının dışında tutulmak arzusu olduğunu belirtmiştir. Yeni Lisancılardan özellikle Ziya Gökalp'in fikirlerine mecmuada yer verildiği ayrıca Yeni/Genç Osmanlıların dile bakış açısının sahiplenildiği de belirtilmelidir.

Çok partili demokratik hayata geçiş döneminde farklı algılayış tarzlarına sahip liberalleri çatısı altında toplanan cemiyet ile mecmuanın dil meselesine bakışı “negatif özgürlük” anlayışını ve kendinden önceki dönemdeki sadeleşmeye karşı olmayıp tasfiyeciliği reddeden aydınların görüşünü yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hükümet politikalarının dışında, kanuni olarak özerk olan ve millî değerlerle bezelen bir yapının, dil akademisinin, desteklendiği görülmüştür.

Etik Beyan: Bu çalışmada “Etik Kurul” izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (2002), Cumhuriyet Döneminde Türkçe, *Türkler Ansiklopedisi* (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), ss. 17-86. Yeni Türkiye Yayınları, [https://www.academia.edu/28649884/\(pdf\)_turkler_cilt_18_cumhuriyet_yeni_turkiye_yayinlari_2002_an kara](https://www.academia.edu/28649884/(pdf)_turkler_cilt_18_cumhuriyet_yeni_turkiye_yayinlari_2002_an kara).

Akün, Ö. F. (2003). Mehmed Fuad Köprülü Köprülüzâde Mehmed Fuad (1890-1966). *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28, ss. 471-486, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (1989). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Atay, F. R. (1961). ankaya - Atatürk devri hatıraları, II. Dünya Yayınları.
- Altınışık, A. H. (2011), Atatürk-İnönü dönemi kültür politikaları temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu, (Yayın no: 300685) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları (1933). T.C. Maarif Vekâleti, <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=01>.
- Beşinci Türk Dil Kurultayı (1946), Birleşimler, tutanaklar, tezler. Cumhuriyet Basımevi.
- Bayar, N. (2006). Açıklamalı yeni kelimeler sözlüğü. Akçağ Yayınları.
- Bayur, H. (1952). Atatürk ve Dil Devrimi, *Dil Davası*, TDK Yayını.
- Coşar, A. M. (2002), Cumhuriyet dönemi dil hareketleri ve dil tartışmaları, *Türkler* (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal içek, Salim Koca), ss. 105-121. Yeni Türkiye Yayınları, [https://www.academia.edu/28649884/\(pdf\)_türkler_cilt_18_cumhuriyet_yeni_türkiye_yayınlari_2002_an kara](https://www.academia.edu/28649884/(pdf)_türkler_cilt_18_cumhuriyet_yeni_türkiye_yayınlari_2002_an kara).
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri I (1946). Millî Eğitim Basımevi.
- Çaycı A. (1983). Atatürk ve eğitim hakkındaki görüşleri, Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri.
- Çetin, A. (2000). Mustafa İsmet İnönü. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, ss. 316-319.
- Dağtekin, F. (2021). *Türkiye’de dil tartışmaları ve Türk Dil Kurumu (1950-1983)* (Yayın no: 659164) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Dağtekin, F. (2022). Modern dil tartışmaları bağlamında Türk Dili dergisinin Osmanlı Türkçesine yaklaşımı (1951-1960), *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, ss. 23-63.
- Durgun, Ş. (2014). *Ulus inşası ve milliyetçilik*. Binyıl Yayınevi.
- Elbir, B. ve Karakaş Ö. (2007). Cumhuriyet dönemi Türk kültür ve edebiyatında hümanizmin etkileri, *Turkish Studies*, 2 (4), ss. 381-392.
- Elma, F. (1996). Liberal düşüncenin gelişim süreci ve Türkiye’ye yansımaları (Yayın no: 176158) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Erat, M. (2002). Osmanlı’da alfabe tartışmaları. *Türkler Ansiklopedisi* (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal içek, Salim Koca), ss. 154-160, Yeni Türkiye Yayınları, [https://www.academia.edu/28649884/\(pdf\)_türkler_cilt_18_cumhuriyet_yeni_türkiye_yayınlari_2002_an kara](https://www.academia.edu/28649884/(pdf)_türkler_cilt_18_cumhuriyet_yeni_türkiye_yayınlari_2002_an kara).
- Gök, H. V. (2011), Atatürk ve İnönü dönemi kültür politikaları, (Yayın no: 277569) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Gökalp, Ziya (1968), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Varlık Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Siyasi ideolojiler*. (Çev. Ahmet Kemal Bayram). Adres Yayınları.
- Lewis, G. (2004). *Trajik başarı*. (Çev. Mehmet Fatih Uslu). Paradigma Yayınları.
- İkinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları (1934), Birinci Gün, Birinci Toplantı <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=02>.
- İnan, A. (1970). Dil inkılabı tarihinden hatıralar, *Türk Kültürü Dergisi*, 90, ss. 375-387.
- İnan, A. (1969). Atatürk devrine ait bir hatıra, *Türk Kültürü Dergisi*, VIII/85, ss. 20-21.
- İmer, K. (1976). *Dilde değişme ve gelişme açısından Türk dil devrimi*. TDK Yayınları.

- Kanunu Esasi Madde 18 (1876). “*Tebaa Osmaniyenin hidematı devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan türkçeyi bilmeleri şarttır*” (<https://www.anayasa.gov.tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-Kânûn-İ-Esâsî/>).
- Kaplan, M., Enginün. İ. ve Emil. B (1993). *Yeni Türk edebiyatı antolojisi II 1865-1876*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kaynar, M. K. ve Kalkan, N. (2019). Cumhuriyet’in dil reformunu okumak: köprü mü, paravan mı?, *Mukaddime*, 10(2), ss. 444-469, doi: 10.19059/mukaddime.617013.
- Korkmaz, Z. (1963). Türk dilinin tarihi akışı içinde Atatürk ve Dil devrimi. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1974). *Cumhuriyet döneminde Türk dili*. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2023). Harf devrimi, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, ss 381-388, Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/yayinlar/e-kitap/e-kitap-tdk/>
- Korkmaz, Z. (2023). Güneş-Dil teorisi ve yöneldiği hedefler, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, ss. 779-783, Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/yayinlar/e-kitap/e-kitap-tdk/>.
- Korkmaz, Z. (2023). Dilde inkılâpçılık ve tasfiyecilik anlayışının sınırı, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, ss.750-753, Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/yayinlar/e-kitap/e-kitap-tdk/>.
- Korkmaz, Z. (2023). Tasfiyecilik, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, ss. 745-749. Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/yayinlar/e-kitap/e-kitap-tdk/>
- Korkmaz, Z. (2023). Dilde “ilericilik” ve “gericilik” üzerine I, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, ss. 766-769. Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/yayinlar/e-kitap/e-kitap-tdk/>.
- Korkmaz, Z. (2023). Atatürkçü düşüncede Türk dilinin yeri, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, ss. 928-947 Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://tdk.gov.tr/yayinlar/e-kitap/e-kitap-tdk/>.
- Köken, N. (2002). Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960), (Yayın no: 116907) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Gökçalp, Z. (1968). *Türkçülüğün esasları*. Varlık Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). Dünden bugüne, *Türk Dili*, 106 (9), ss. 493–495.
- Oba, A. E. (1994). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu*. İmge Kitabevi.
- Öksüz, Y. Z. (2016). *Türkçenin sadeleşme tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özcan Gönülal, Y. (2011). Dil - toplum ilişkileri açısından Türkiye’de 1940 sonrası dil tartışmaları üzerine bir değerlendirme, *Turkish Studies*, 6 (1), ss. 1155-1166.
- Özdemir, M. ve Süğümlü, Ü. (2013). Dilde sadeleşme ve dil akademisi tartışmaları: Türk Dili dergisi (1976), *Turkish Studies*, 8 (9), ss. 2269-2295.
- Özer, İ. (2012). Cumhuriyet döneminde devrimler, toplumsal yaşama etkileri ve gündelik hayat. *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (ed. Zencirkıran, M.), Dora Yayınları, ss.123-153.
- Üçüncü Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları (1936). <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=03>
- Polat, N. H. (2020). Türk Dil Kurumunun büyük atası Türk Derneği ve Dergisi hakkında notlar, *Türk Dili*, (822), ss. 10-23.
- Pustu, Y. (2019). Teşkilat yapısı ve faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35 (1), ss. 51-94.

- Sadoğlu, H. (2010). *Türkiye’de ulusçuluk ve dil politikaları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Safa, P. (1951). Dil devriminde uydurma ve zorlama, *Türk Dili*, 1 (2), Türk Dil Kurumu Yayınları: 17.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (1969). Atatürk’ün dil politikası. *İkinci Dil Kongresi ve Akademi* (ed. F. Kadri Timurtaş). Fatih Matbaası. ss. 114- 123.
- Seyfeddin, Ö. (1999). *Bütün eserleri 13-dil konusundaki yazıları*. Bilgi Yayınevi.
- Sinanoğlu: (1999). *Türk hümanizmi II*. Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları.
- Şavkay, T. (2002). *Dil devrimi*. Kurtiş Matbaası.
- Tarım, R. (2013). Atatürk ve Türk Dili, *Turkish Studies*, 8 (9), ss. 95-103.
- Tatar Kırılmış, İ. (2017). Hür Fikirler mecmuasında ‘dil meselesi beyannamesi’ çerçevesinde yapılan tartışma ve tekliflerin Yeni Lisans Hareketiyle Karşılaştırılması. *Vefatının 50. Yıldönümünde Bir Düşünce İnsanı Olan Ali Fuat Başgil ve Siyasi mücadeleleri Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı*. Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları. ss. 301-309.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epilson Yayınevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, (6), İçtima 11, 25/02/1340 (25/02/1924),
- Timurtaş, F. K. (1969). Atatürk’ün dil üzerine sözleri. *Türk Kültürü*, 85, ss. 32-35.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Dil dâvâsı*. (Mülakat: Burhan Bozgeyik). Yeni Asya Yayınları.
- Türk Tarih Kurumu (1933). *Birinci Türk Tarih Kongresi konferanslar müzakere zabıtları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uyguner, M. (1999). *Ömer Seyfeddin bütün eserleri 13-Dil konusundaki yazıları*. Bilgi Yayınevi.
- Yasa, Ş. A. (2014). *Türkçenin inkişafı için tercüme*. Hitabevi Yayınları.
- Yayla A. (2015). *Liberalizm*. Liberte Yayınları.
- Yılmaz, M. Y. (2013). Türk Dili Planlaması Bağlamında Türk Dil Kurumu: 1932-1951, (Yayın no: 335192) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yıldızlı, M. E. (2017). Güneş Dil Teorisi Üzerine Bir İnceleme, (Yayın no: 483194) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yiğit, A. A. (1992). *İnönü döneminde eğitim ve kültür politikası (1938-1950)*, Boğaziçi Yayınları.

“Hür Fikirler” Mecmuasında Yer Alan Makaleler

- Karahan, A. (1949). Muhtaç olduğumuz yazı dili, *Hür Fikirler*, 1 (5), 226-230.
- Yörük, A. K. (1949). Dil hakkındaki beyanname münasebetiyle, *Hür Fikirler*, 1 (5), 211-213.
- Başgil, Ali Fuat (1948). Başlarken, *Hür Fikirler*, 1 (1), 3-4.
- Başgil, A. F. (1949). Dil beyannamesi münasebetiyle, *Hür Fikirler*, 1 (5), 195-199.
- Apaydın, B. (1948). Türkçe meseleleri, *Hür Fikirler*, 1 (1), 36-39.
- Apaydın, B. (1949). Uydurma dil, *Hür Fikirler*, 1 (5), 214-219.
- Dereoğlu, C. (1949). Bir lisan misakı ve sonu, *Hür Fikirler*, 1 (5), 231-237.
- Adıvar, H. E. (1949). Dil, *Hür Fikirler*, 1 (5), 207-210.

Gönensay, H. T. (1949). Ziya Gökalp ve Dil Kurumu, *Hür Fikirler*, 1 (5), 220-225.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (1949). Dil meseleleri hakkında beyanname, *Hür Fikirler*, 1 (5), 200-206.

Kronik (1949). Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin faaliyetleri, *Hür Fikirler*, 1 (4), 190-194.

Sebük, M. A. (1949). Hukuk dili, *Hür Fikirler*, 1 (4), 161-164.

İktibaslar: Dil Meselesi Hakkındaki Beyannamenin Matbuattaki Akisleri

Felek, B. (1949). Türkçe konuşalım, *Hür Fikirler*, 1 (5), 241-242.

Baban, C. (1949). Uydurma dil davası (Tasvir Gazetesinden), *Hür Fikirler*, 1 (5), 238-239.

Adıvar, H. E. (1949). Dil meseleleri ve hür fikirleri yayma (Akşam Gazetesinden), *Hür Fikirler*, 1 (5), 239-241.

İktibaslar – Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Haberleri

Felek, B. (1949). Dil meselesi (H. C. Honey’ın mektubu, Cumhuriyet Gazetesinden), *Hür Fikirler*, 1 (6-7), 283-284.

Gökva, İ. A. (1949). Hür Fikirler beyannamesi, *Hür Fikirler*, 1 (6-7), 287-288.

Tarhan, N. (1949). Bir yılan hikâyesi (Milletin Sesi Gazetesinden), *Hür Fikirler*, 1 (6-7), 285-287.